

230 zprávy '84

KRAJSKÉHO
VLASTIVĚDNÉHO MUZEA
V OLOMOUCI

ZLATÉ RAŽBY ČESKÝCH PANOVNÍKŮ

Před 30 lety, 9. prosince 1954, byl při Studijním a lidovému ústavu kraje Olomouckého založen z podnětu prof. dr. Josefa Skutíla (jehož nedožitých 80. narozenin jsme vzpomínali 7. března 1984) numismatický kroužek, který znamenal nové oživení organizace olomouckých numismatiků po úmrtí Karla Němečka. Kroužek vyvíjel především přednáškovou činnost, na které se podílel jednatel kroužku prof. Rudolf Híkl (1890 až 1970). Otiskujeme při této významné příležitosti text Hiklovy přednášky o zlatých ražbách českých panovníků v původním znění, přizpůsobený pouze současným pravopisným normám.

V. B.

Koncem 8. století mizí na západě ražba zlatých mincí zděděná po římském císařství. Udrží se dále v říši byzantské a objevuje se zase na západě nejdříve v těch oblastech, které zůstaly ve styku s Byzancí. Okolo r. 1140 razí Roger II., král Obojí Sicílie, zlaté peníze a o více než 100 let později objevují se první zlaté forény ve Florencii (1252). Mají na jedné straně lilii a na druhé obraz sv. Jana Křtitele (florino d'oro). Roku 1284—1285 razili v Benátkách za dóžete Giovanniho. Dandolo prvé zlaté dukáty s obrazem s nápisem Sít tibi Christe datus, quem regis iste ducatus. Od posledního slova nápisu dostal peníz svůj název. Nazýval se však také zecchino podle mincovny. Z Benátek jeho oběh se šířil do Levanty a do Říma, kdežto florény přicházely na trhy zaalpské. Itálie neměla vlastního zlata, proto je musila dovážet z egyptského Súdánu od pramenů Nilu, což přestalo po pádu Akkonu r. 1291 pro přerušení styků s mohamedánským světem, a potom z Čech, Slezska a Uher; tyto země dodávaly většinu evropského zlata a téměř polovinu jeho světové produkce. Dvacet pět let po zavedení výborné stříbrné měny byla v Čechách ražena první zlatá mince, přesně napodobená podle vzoru florentského. Souviselo to s italskou politikou Jana Lucemburského i snahami o rozmnožení majetku rodového na jiných stranách Evropy. K tomu však potřeboval spolupráci Uher, které získal na schůzích v Trnavě a na Vyšehradě uherském, kde do trojspolku vstoupilo i Polsko. Brno se mělo stát střediskem evropského obchodu místo Vídně. Ale Uhry, které měly daleko více zlata než české země, přešly zanedlouho ke zlaté měně a Jan, když viděl, že s nimi nemůže konkurovat, vzdal se svého plánu, ačkoliv se v Čechách dolovalo a rýžovalo na 25 místech (Jílové, Knín, Krásná Hora, Štěchovice, Kasejovice, Hora Matky Boží, Horažďovice, Vrchlabí aj.). Roku 1338 zastavil některé zlaté doly Rožmberkům, které jim vynášely ročně 15 000 zl., což činilo desetinu až osminu české produkce. Výnos zlatých ražeb měl plynout přímo do královské pokladny

a Jan ustanovil mincmistrem nad touto zlatou mincí probošta u Věch svatých Ješka podle Summa Gerhardi.

Plánu otcova však neopustil Karel IV., který jako vladař říše chtěl svést do Prahy obchod mezi Itálií a Nizozemím. Leč česká účast na tomto světovém obchodě byla slabá, omezovala se na zisk z průvozu a mincování a neúčastnila se na vývozu domácí produkci. Z Čech odplývalo zlato zvláště ke kurii, jejíž kolekteři vyměňovali drobnou sebranou mincí za dukáty a ty šly ven ze země nebo byly tezaurovány, zvláště když se zhoršil poměr zlata ke stříbru na 1:16,5 až 17,5, který byl v 13. stol. 1:10. Teprve v druhé polovici 14. století se vrátil tento starý poměr. Vyvezené florény se v Německu přemincovávaly na zlaté rýnské o menší váze, které byly zavedeny roku 1386. Velkých nákladů bylo také potřebí na rodovou politiku Karlovu: kupování zemí a hlasů, věno dcer, udržování vojska atd. Stlačení ceny českého groše proti dukátu se odrazilo i v zhoršení zrna groše a zvláště drobné mince české a vedlo k chudnutí lidu a sociální nespokojenosti. Dukát Karlov má na lici jeho poprsí, na rubu český znak. Jsou dva typy ražeb a po korunovací císařské roku 1355 s příslušnou změnou opisu.

Václav IV. měl tři typy dukátů. Na prvním bylo jeho poprsí, na druhém W v šesti obloučcích, na třetím, raženém v Auerbach ve Falci, obraz sv. Václava, který pak zůstal až do polovice 16. stol. znakem českých dukátů. Rub nesl vždy znak český. Dukáty české se razily v Praze, r. 1360 dostala i Vratislav právo raziti zlatou mincí a od r. 1517 byl i na těchto ražbách obraz sv. Václava. V Čechách se zlaté doly záhy vyčerpaly a od 70. let 14. stol. jsou sice české dukáty dosvědčeny v Porýní, Augsburgu, Norimberku i Itálii, ale doma jich ubývá, zvláště milostivé léto r. 1393 jich mnoho odčerpalo do Avignonu. Na 6 dukátů Janových připadá v nálezích 8 Karlových a jen 3 Václavovy. Za husitských válek byly raženy zlaté mince z kalichů a monstrancí v kláštorech sv. Františka a Jakuba a sluly kalíšky, ale potom ražení ze zlata docela přestalo. Po r. 1426, když ustaly křížové výpravy do Čech a nastaly výpravy husitů do ciziny, vrátilo se s kořistí něco zlata v předešlých letech z Čech vyvezeného zpět do země. Ani Zikmund, ani Albrecht, ani Ladislav, ani Jiří nerazili zlatých mincí. Jen na Zikmundových uherských dukátech se objevuje vedle uherského znaku i český lev, stejně na Albrechtových. Jeho syn Ladislav připojuje k němu i znak rakouský a moravský, zatím co Vladislav Varnenčik k uherskému znaku připojil polský a litevský, ale Jan Hunyady užíval jen znaku uherského. Jeho syn Matyáš Korvín užívá znaku českého a uherského a k nim na pozdějších ražbách přidává i znak slezský a lužický nebo rodový znak: havran s prstenem v zobáku. Rub tvoří na všech dukátech uherských sv. Ladislav nebo od Korvína Panna Maria.

Teprve Jagellovci razili opět české dukáty, Vladislav II. se svým monogramem W nebo českým lvem a nad ním W, na rubu je poprsí sv. Václava. Za Ludvíka je W vystřídáno L. Za Vladislava je na dukátech poprvé letopočet 1511.

Ještě je třeba se vrátit k problematickému dukátu Jošta Moravského. Že na Moravě existovala v době sekundogenitury lucemburské mincovna, je jisté. Pošvář přičítá mince z nálezů kyjovského Janu Jindřichovi. V Brně je známo místo mincovny, objevují se v zápisech městských jména mincmistrů, pregéře, probéře, mluví se o penězích Moraviici numeri et pagamenti, ačkoliv r. 1392 je zjištěna v Kutné Hoře brněnská šmitna. R. 1867 se objevil dukát Jodoci marchionis et domini Moraviae, na základě kterého dokazoval Egger pravost pochybného dukátu Přemka II. Opavského. R. 1904 byla tato mince koupena do vídeňského kabinetu numismatického. R. 1930 byl koupen od fy Helbing druhý exemplář této mince pro Národní muzeum v Praze. Na schůzce Čs. numismatické společnosti se postavil proti jeho pravosti Chaura. Nohejlová odmítla dva jeho první důvody, že uherský typ dukátu nebyl možný mimo Uhry a že Morava netěžila zlato. Ing. Augst upozornil na nemožný znak dvou kůlů. Nohejlová potom prostudovala metodicky celou otázku a dospěla k přesvědčení, že mince je falsum doby roman-

tické a zůstala při svém tvrzení i po námitkách Buchenauových. K názorům obou vědců se vyslovil vídeňský numismatik Stöhr zdrženlivě. Peníz je napodobením dukátu Zikmundova s přihlédnutím k postavě sv. Jana Křtitele na florénech. Srovnání zaslouží i postava Joštova v rukopise Gelnhausenově v Jihlavě, kde však je na praporu i štítě šachovaná orlice moravská. Kůlu užívala marka landsberská, která v době Joštově patřila k Míšni, ale Vilém Mišenský, švagr Joštův, žil s ním v přátelství, takže se tu nejednalo o nějaké nároky na tento kraj. Byla-li by to mince braniborská, musilo by být vzpomenu to této země v opise. A proč by moravská mince nesla znak vzdáleného Landsburska? Neobuté nohy nejsou myslitelné na obraze knížete. Také písmo má nezvyklý duktus a až úzkostlivou pečlivost o zachování forem, i když se opětovně přicházející písmena od sebe odlišují. Chaura myslil na falsátora Luigiho Gigoia, Nohejlová poukazuje, že potřebné vědomosti mohl mít Boček.

Dukáty jagellonské se razily asi v Jílovém a Kníně a byly signovány znaky nejvyšších mincmistrů Viléma Kostky z Postupic a Jana st. z Vartenberka. Ferdinand I. zřídil mincovnu v Praze v dvoře králové na rohu Čeletné ulice a Ovocného trhu, který patřil Adamu z Říčan. Potřeba nové mincovny se ukázala, když byly otevřeny nové doly ve Stříbrné Skalici u Kostelce nad Černými lesy. Dosud byly mincovny v Kutné Hoře a Jáchymově. Dukáty se razily téměř výhradně v Praze, výjimečně i v Jáchymově před a po r. 1600 a koncem 17. stol. v Kutné Hoře, ale i vně českých zemí. Ferdinand I. razí své poprsí, později celou postavu, na rubu českého lva, pak postavu sv. Václava. Jen r. 1562 a 1569 vystřídal ji sv. Ladislav, který měl zaujít místo na dukátech všech jeho zemí i v Německu, když zamýšlel sjednotit je hospodářsky, finančně a potom i politicky. To je doba, kdy přešel na čas od tolarové měny k zlatníkové v letech 1562 až 1573, aby se k ní zase vrátil. Když roku 1569 zuřil v Praze mor, byla založena mincovna v Českých Budějovicích, kam byla snadnější doprava stříbra z jihočeských dolů než do Prahy. Zůstala tam až do vpádu Pasovských r. 1611, kdy také Vok z Rožmberka zavřel doly v Rudolfově. Po sv. Ladislavu nevrací se již sv. Václav na dukát, nýbrž celá obrněná postava panovníkova s mečem, žezlem a jablkem. Na druhé straně je český lev vystřídán čtvrceným štítem s českým lvem a uherskými pruhy, od Rudolfa II. dvouhlavým orlem na prsou s českým erbem nebo několika znaky zemí habsburských (zvláště za Ferdinanda III.) a čím dále tím častěji jen se znakem rakousko-burgundským. Orel dostává do pařátů žezlo a jablko a nad hlavy rakouskou korunu. Za Matyáše r. 1611 a 1612

Dukát Karla IV. (1346—1378). Kresba Václav Burian.

se objevuje naposled sv. Václav na českém dukátu. Největší rozkvět pražské mincovny spadá do let 1580—1595 s přestávkou r. 1591, kdy pagament pro ražby dodával Bartoloměj Albrecht z Norimberka, který dovážel více zlata než stříbra a mince razil ve vlastní režii, ovšem s obrazem panovníkovým.

Z konce 16. stol. máme ještě zlaté mince v Rychlebích ražené od Petra Voka z Rožmberka, vladaře domu rožmberského, který koupil Rychleby se Silberberkem a s právem mincovním od knížat minsterberských. V archivu treboňském jsou dva návrhy na obraz dukátů, ale ve skutečnosti byly pak raženy s velkým znakem rožmberským a nad ním s medvědí hlavou a na druhé straně se sv. Kryštofem. Vedle Rožmberků, Šliků a Eggenberků získal mincovní právo v 17. stol. Albrecht z Valdštejna, když byl r. 1626 povýšen na knížete frýdlandského. Razil desíti—, pěti— a dvou— prosté dukáty, aby mohl vypláceti své vojsko svými penězi a násobky dávat darem. Více než na uměleckou dbal při ražbách na právní stránku, aby na mincích byl zachycen celý postupně se rozvíjející titul jeho a znaky všech jeho zemí. Ten obsahoval konečně vedle znaku valdštejnského, frýdlandskou orlici, buvolí hlavu meklenburskou, znak zaháňský a flindsburský, knížectví Vendů, Zvěřínska, Roztok a Stargardu a konečně i Opolska, které dostal náhradou za ztracené Meklenbursko. Nejvíce razil do roku 1630 a na konci svého života, nejvíce vůbec r. 1632. Pagament mu dodával de Witte a pak Bassovi. Z Plzně vydal rozkaz, aby zlato bylo odvezeno do Perna, kde je potom zkonfiskoval kurfirst saský. Dukáty jeho byly přemincovány a z inventáře mincovny se zachovalo jen několik razidel.

Po válce třicetileté se méně mincuje zlato. Ferdinand III. mincoval většinou jen pro zákazníky. Za Bart. Albrechta se platilo od dukátu 1½kr., z čehož ½ kr. dostali minciři. V letech 1673—1689 bylo sníženo zrnо dukátu na 23 karáty 7½ grénů, do té doby měl 23 karáty 8 grénů. Nový příliv zlata nastal v druhém desetiletí 18. stol., kdy se obnovuje výnosná těžba v Jílovém, v díle sv. Michala. Těžařstvo, v jehož čele byl Ant. R. Dvořák z Boru, vytěžilo z žíly kocourkovské r. 1710—1715 150.000 dukátů, ale v letech 1716—1717 se rozpadlo pro úpadek těžby. R. 1718 obnovil dolování Jan Jos. hr. z Valdštejna. Na dukátech jílovských byla ražena postava krále a na rubu opis His auspiciis restauratur a v dalších letech ... continuatur. Pak je na rubu zeměkoule v oblacích a žila se zve sv. Jana Nepomuckého. Nápis k tomu se vztahující hlásá: Hoc patrocínio restauratur. A konečně se razí dukát s jeho postavou vznášející se k nebi a pod ní je krajina jílovská se štolou po něm nazvanou a horník tlačící kolečko, nad vchodem sova, která už dříve byla na dukátech jílovských na slunci sedící s roztaženými a od polovice desátých let se staženými křídly. V 18. stol. se razily vedle starších násobků dukátů 2, 3, 4, 5, 8 a 10 dukátů i jejich díly poloviny, čtvrtiny, osminy a desetiny. V 30. letech se zase přestalo dolovat a 1751—1752 obnovil těžbu Arnošt Vilém kn. z Fürstenberka, který razil dukáty se svou podobou a příslušným opisem. Týž dostal ještě r. 1772 povolení zmincovat 5000 dukátů z duhovek nalezených v Podmoklích u Rakovníka.

Za Marie Terezie se posledně objevuje český lev na prsou dvouhlavého orla. Od Josefa II. jsou už jen poprsí, vlastně hlavy panovníků na dukátech. R. 1807 je poslední dukát ražen v Čechách. Mincovna pražská byla zrušena r. 1784. Byla znovu obnovena r. 1795, kdy byla umístěna v Kotcích a od r. 1806 v Dominikánské ulici. Po obnovení r. 1830 se nacházela v bývalém klášteře pavlánském na Staroměstském náměstí.

Zbývá ještě promluvit o pamětních mincích, které se razily ze zlata i stříbra. Stranou ponechám pamětní medaile. Nejstarší zmínka je o pamětní minci Ferdinanda I. s manželkou Annou a synem Maxmiliánem. Matyášem počínají korunovační peníze. Na jedné straně bývá česká koruna nebo jiný výjev, na druhé nápis s datem korunovace a titulem panovníka. Obvykle bývá už korunovaným králem uherským, Ferdinand IV. je jen arciknížetem rakouským. Na minci Fer-

dinanda III. je jen coronatus in regem Bohemiae. V tomto nápise je vždy i heslo panovníkovo. Tak má Matyáš: Salutem ex inimicis nostris a na opačné straně je čáp požírající hada. Ferdinanda II. heslem je: Legitime certantibus. Na minci Ferdinanda III. je kříž a pod ním váhy v rovnováze s heslem Pietate et iustitia. Ferdinand IV. má na minci oltář s plamenným mečem a křížem, s planoucí obětí v nádobě a mříží nohou s monogramem, heslo jeho je: Pro Deo et populo. Také Fridrich Falcký s manželkou Alžbětou má korunovační peníze a vedle toho byly raženy holdovací mince tří měst pražských. V Olomouci se za něho razily zlaté odrazky v ceně 10 a 25 dukátů, v Slezsku peníze v ceně 12½ a 25 dukátů. Stavové evangeličtí ve Slezsku razili 1632—1634 své dukáty se slovem Jehova v oblacích a pod tím Salus et victoria nostra. Slezské dukáty mají na prsou habsburského orla štítek se slezskou orlicí nebo aspoň v opise titul země ve spojení dux Burgundiae et Silesiae. Na kladském dukátu Ferdinanda III. je na rubu v paprscích Immaculata. Na dukátu Leopolda I. je obraz oka božího a pod ním rovněž z oblak vystupující dvě ozbrojené ruce s mečem a žezlem, spolu s heslem: Consilio et industria. Dukát Karla VI. nese zeměkouli v oblacích a heslo: Constantia et fortitudine. S ním je zobrazena i jeho manželka Alžběta Kristina a narozený princ. Z doby jeho vlády je zasnubní peníz Marie Terezie s Františkem Lothrinským z r. 1736. Korunovační dukát této panovnice má na rubu dvojocasého, českého lva, který se opírá levou tlapou o rakouský štít a v pravé drží ondřejský kříž uherský. Heslo královny je Iustitia et clementia. Týž obraz nacházíme na korunovačních mincích Leopolda II. a Františka I. Zlaté upomínkové peníze byly raženy při návštěvě královny a jejího manžela v pražské mincovně r. 1753 a při cestě jejich synů Josefa a Leopolda do Čech r. 1764. Při prohlášení dědičného císařství rakouského r. 1804 nesl pamětní peníz nápis Hilaritas publica a Ob Austriam haereditaria imper. dignitate ornatam. Při poslední korunovaci Ferdinanda V. se opět objevuje česká koruna na ratolestech a heslo Recta tueri. František Josef I. razil zlatý dvojzlatník při svém sňatku r. 1854 a r. 1908 při 60. výročí nastoupení vlády zlatou 100korunu s opisem XII lustris glosiose peractis a pak zlaté 10 a 20koruny s dvouhlavým orlem.

A potom už máme jen zlaté ražby republiky. R. 1923 byl ražen dukát československý s malým znakem ČSR a sv. Václavem podle návrhu Španielova a Bendova a podle zákona z 23. 2. 1923. Razily se též dvou—, pěti— a desetidukáty. Prvních 1000 dukátů bylo číslováno. R. 1952 razily se dukáty téhož zrna a formy jako za první republiky.

Jaroslav Dopita

MORAVSKÝ (?) NÁLEZ DROBNÝCH MINCÍ Z TŘICETILETÉ VÁLKY

Počátkem března 1984 byl získán do sbírek Krajského vlastivědného muzea v Olomouci soubor 117 kusů drobných mincí ze 16. a 17. století, který pocházel z pozůstalosti po prof. Vladimíru Nopovi. Tyto mince byly v ostatním celku sbírky na první pohled nápadně hromadným uložením, zvláště však vcelku jednotnou, typicky nálezovou patinou. Přestože se ve zmíněné pozůstalosti dosud ne našla žádná zpráva, která by upřesnila původ této kolekce, lze z podrobnějšího

rozboru provenience mincí a jejich časového zařazení usoudit, že nejde o náhodně shromážděné mince, ani o kolekci postupně sestavovanou novodobým sběratelem. Vnitřní struktura i vnější znaky odpovídají mincovnímu nálezů.

Časové rozpětí tohoto souboru mincí promítnuté do grafu vykazuje křivku, která je typická pro nálezové celky. Nejstarší ražbou je salcburský dvoufeník Matyáše Langa z Wellenburgu z dvacátých let 16. století. Následující mince ze 16. století jsou obsazeny řídce, avšak dosti pravidelně. Od devadesátých let se výskyt zvyšuje až k jádru souboru, které tvoří ražby z let 1624 až 1635. Z tohoto období pochází téměř polovina všech mincí, tedy kmen nálezů. Po roce 1635 následuje prudký pokles končící jedním krejcarem Ferdinanda III. z r. 1638. Po tomto roce můžeme předpokládat i ukrytí nálezů. Bylo to období třicetileté války, kdy obyvatelstvo sužované tažením i pobýtem armád různých národností velmi často zakopávalo svoje úspory.

Z rozboru provenience popisovaných mincí je zřejmé, že převážná většina jich byla ražena v mincovnách, které se nacházejí na severojižní obchodní trase ze Slezska přes Moravu a Rakousko do Štýrska nebo Salcburku. Ražeb z oblasti Čech a Německa je poměrně málo. Pomyslný geografický střed a tím také pravděpodobné místo tezaurace lze tedy předpokládat v oblasti Moravy. Potvrzuje to mj. i nejmladší mince souboru, ražené v olomoucké mincovně.

Ke struktuře tohoto souboru je třeba podotknout, že není vyloučeno, že původní celek byl částečně sběratelsky redukován, což naznačuje řada mincí salcburských, štýrských a rakouských, které jsou zastoupeny po jednom kuse v ročníku. Naopak u nepravidelně zastoupených mincí slezských a korutanských není zřejmý žádný zásah. Určitý sběratelský zákrok je patrný také u devíti salcburských dvoufeníků, které byly čištěny¹ a nemají již původní nálezovou patinu.

Zvláštního povšimnutí si zaslouží dvě vzácněji se vyskytující se ražby: ½ krejcar Ferdinanda II. 1633 z kutnohorské mincovny z období neobsazeného mincímistrem, značka kroužek a tříhaléř hrabství Sulz-Klettgau.

Při popisu některých cizích mincí vznikají určité problémy v pojmenování drobných jednostranných ražeb. V odborné literatuře není názvosloví zcela ustáleno. Mince stejného typu a váhy bývá popisována někdy jako feník, jindy dvoufeník, ½krejcar, haléř nebo tříhaléř.

Popis nálezů:

Čechy, Ferdinand II. (1620—1637), **Praha**, J. B. Wolker, krejcar 1637 (1); **Kutná Hora**, Š. Hölzl, ½ krejcar jednostranný 1629 Halačka² č. 73 (1), 1630 (1), 1631 (1), 1632 (1); **Kutná Hora**, neobsazeno, ½ krejcar jednostranný 1633 (1).

Albrecht z Valdštejna (1626—1634), **Jičín**, Š. Steinmüller, 3krejcar 1632 Meyer³ č. 321 (1).

Morava, Ferdinand II. (1620—1637), **Olomouc**, M. Fritsch, krejcar 1628 (1); Ferdinand III. (1637—1657), **Olomouc**, A. Schäfer, krejcar 1638 (1).

Biskupství Olomouc, František Dietrichstein (1599 až 1636), mincovna **Kroměříž**, jednostranný haléř 1614 (1), 1616 (1), 1617 (1).

Slezsko, Ferdinand I. (1526—1564), peníz jednostranný 1531 Čermák-Skrbek⁴ č. 87 (1), 1532 (1); Ferdinand II. (1620—1637), **Vratislav**, H. Riedel, 3krejcar 1626 Halačka č. 124 (1); ½krejcar 1625, písmena HR oddělená, Halačka č. 138 (1), 1625 písmena HR spojená (1); H. Ziesler, krejcar 1636 (1); **Nisa**, J. J. Huser, ½krejcar dvoustranný 1624 Halačka č. 141 (1); Daniel Breen, krejcar 1625 Halačka č. 136 (1); slezská mincovna b. zn., ½krejcar jednostranný 1627 Čermák-Skrbek č. 610 (2).

Lehnice-Břeh, Jan Kristián a Jiří Rudolf (1602—1605—1621), **Zloty Stok**, H. Rieger, tříhaléř jednostranný 1619 Kopicki⁵ č. 113 (1).

Kladsko, Ferdinand III. (1627—1657), **Kladsko**, P. Hema, ½krejcar jednostranný 1630 Halačka č. 231 (1), 1631 (1); H. Rossner, krejcar 1635 (1).

Dolní Rakousy, Ferdinand II. (1619—1637), 2feník jednostranný 1626 (1), 1627 (1), 1628 (1), 1630 (1), 1631 (1), 1632 (1), 1634 (1), 1635 (1).

Štýrsko, arcivévoda Karel (1564—1590), 2feník jednostranný 1583 (1); Ferdinand II. (1592—1637), **Štýrský Hradec**, 3krejcar 1624 (1), 1629 (1), krejcar 1632 (1), 2feník jednostranný 1596⁶ (1), 1597 (1), 1598? (1), 1600 (1), 1604? (1), 1610 (1), 1612 (2), 1613 (1), 1614 (1), 1615 (1), 1616 (1), 1617 (1), 1624⁷ (1), 1628 (1), 1629 (1), 1631⁸ (1), 1635⁹ (2).

Krejcarey Ferdinanda II. (1620—1637), ražené v olomoucké mincovně (1628, 1638); z hromadného moravského (?) nálezu. Snímky Vladimír Bittner.

Jednostranné halěře olomouckého biskupa Františka z Dietrichštejna (1599 až 1636) z mincovny v Kroměříži, ročníky 1614, 1616, 1617. Část moravského (?) nálezů mincí. Snímky Vladimír Bittner.

Korutany, Ferdinand II. (1592—1637), 2feník jednostranný b. zn. 1604¹⁰ (1), 1624¹¹ (1); Sv. Vít, H. Matz, 2feník jednostranný 1625 (4); P. Sigharter, 2feník jednostranný 1625 (2), 1627¹² (1); 2feník jednostranný b. zn. 1628 (1), 1634 (1), 1634¹³ (1).

Tyrol, arcivévoda Leopold (1623—1632), krejcar b. l. (1).

Salcburk, Matyáš Lang z Wellenburgu (1519—1540), 2feník jednostranný 152? (1), 1529? (1), 1530 (1), 1532 (1), 1535 (1), 153? (1), 1539 (1); Arnošt Bavorský (1540—1554), 2feník jednostranný 1548 (1), 155? (1), 1554 (1), 155? (1); Michael Kuenburg (1554—1560), 2feník jednostranný 1559 (1), 15? (1); Jan Jakub Khuen Belasi (1560—1586), 2feník jednostranný 1561 (1), 1563 (1), 1567 (1), 1575 (1), 1577 (1), 1579 (1), 1585 (1), 158? (1); Wolf Dietrich Raitenau (1587—1612), 2feník jednostranný 1587 (1), 1588 (1), 1590 (1), 1591 (1), 1592 (1), 1594 (1), 1595 (1), 1599 (2), 1600 (1), 1603 (1), 1604 (1), 1610 (1); Markus Sittikus Hohenems (1612—1619), 2feník jednostranný 1613 (1), 1617 (2); Paris Lodron (1619 až 1653), 1/2krejcar dvoustranný 1629 (1).

Bavory, Maximilián I. (1598—1623—1651), 1/2krejcar jednostranný 1624 Fiala¹⁴ č. 13542 (1).

Sulz-Klettgau, Alwig VII. (1590—1632) nebo Carl Ludwig Ernst II. (1633—1648), tříhalěr jednostranný b. l. Fiala č. 18444? (1).

Pfalz-Neuburg, Wolfgang Wilhelm (1614—1653), feník jednostranný 1628 (1).

Branibory-Bayreuth, Christian II. (1603—1655), H. Straub, halěr 1623 Fiala č. 12967 (1); Kulmbach, H. D. Emmert, halěr 1624 (1).

Augsburg-město, 1/2krejcar jednostranný 1624 (1).

Kempten-město, feník jednostranný 1623 Fiala č. 13945 (1).

Sasko, Johann Friedrich a Moritz (1541—1547), Buchholz, S. Funcke, feník jednostranný 1541 (1).¹⁵

Poznámky:

1 Dvoufeníky roč. 1529, 1539, 1554, 1585, 158?, 1588, 1592, 1599, 1603. -

2 Halačka Ivo: Vládní mincovnictví na našem území 1526—1740, 2. díl, Brno 1980.

3 Meyer Adolph: Albrecht von Wallenstein, Herzog von Friedland und seine Münzen, Wien 1886.

4 Čermák Kliment — Skrbek Bedřich: Mince království Českého za panování rodu habsburského, I—III. Pardubice 1891—1913.

5 K o p í c k í Edmund: Katalog podstawowych typów monet i banknotów Polski oraz ziem historycznie z Polska, związanych, VIII/1. Warszawa 1980.

6 Starší typ štýrských dvoufeníků z tohoto souboru (1583–1617) má v trojpásu dva svisle postavené znaky (bábenberský a štýrský) pod knížecí korunou. Pod znaky je dvojmístné číslo letopočtu, po roce 1600 trojmístné. Znakové štíty jsou francouzského typu, po roce 1610 španělského typu. Rezačská práce je před rokem 1604 hrubá a málo pečlivá, po roce 1610 je patrné výrazné zlepšení.

7 Na mladším typu štýrských dvoufeníků jsou v perlovcovém obvodu tři znaky: v horní části jeden znak s císařským orlem, po stranách letopočet 16–24, dole dva znaky (štýrský a bábenberský), nakloněné jako alianční znaky. Pod nimi písmeno F. Rezačská práce dokonalejší než u staršího typu.

8 Znaky jsou umístěny svisle bez naklonění.

9 Znakové štítky jsou srdcovitého tvaru.

10 Starší typ: v trojpásu dva znaky (bábenberský a korutanský) pod knížecí korunou.

11 Mladší typ: v perličkovém obvodu tři znaky. V horní části znak s císařským orlem, po stranách letopočet 16–24. V dolní části dva znaky (korutanský a burgundský).

12 U ročníků 1627, 1628, 1634 letopočet v dolní části.

13 Jiný typ: oválné znaky v kartuši, letopočet po stranách znaku s orlem, v dolní části řád Zlatého rouna.

14 F i a l a Eduard: Collection Ernst Prinz zu Windisch-Grätz, III. Band, Münzen und Medaillen von Deutschland und von der Schweiz. Praha 1903.

15 Celek byl evidován ve sbírkách Krajského vlastivědného muzea v Olomouci pod přírůstkovým číslem 42/84, ve II. stupni evidence pod inv. čísly N-16553–N-16669.

Резюме

Моравское (?) открытие мелких монет из тридцатилетней войны

Массовое открытие 117 мелких монет из 16 и 17 столетий, скрытое в ближе неизвестном месте на территории Моравии в конце тридцатилетней войны. В богатом территориальном составе находятся монеты из моравского монетного двора в г. Кромержаж и Оломоуц.

Václav Burján

K NEZNÁMÉMU NÁLEZU MINCÍ V RYCHTÁŘOVĚ A AKVIZIČNÍ ČINNOSTI ZÁMECKÉ NUMISMATICKÉ SBÍRKY V KROMĚŘÍŽI

Jméno Rychtářova, obce položené na severozápad od Vyškova v horním povodí řeky Hané, se objevuje v korpusu Nálezy mincí¹ pouze jednou: pod číslem 1117 je zde registrován římský denár Maximina I. (235–238), avšak bez dalších nálezových údajů, což do určité míry zpochybňuje jeho vědecký význam, i když vlastní doklad byl uložen ve vyšovském muzeu.

První a dosud jediný hromadný nález v katastru uvedené obce, podložený naopak jen písemným materiálem,² byl odkryt v roce 1868, aniž dosud došlo k jeho odbornému využití. Lesní úřad vyšovského velkostatků, sídlící na loveckém zámečku Troyersteinu³ v Rychtářově, oznámil 21. května toho roku ředitelství statků olomouckého arcibiskupství neobvyklou událost. Při rovnání skládky dřeva naproti kryté kůlny pro materiál objevili nádeníci Klement Luska a Jakub Pliska hliněný hrnek přibližně žejdlíkového obsahu, v němž byly uloženy stříbrné mince a prsteny.

Zámek Troyerstein v Rychtářově (o. Vyškov). Kresba Josef Kachlík.

Předvolaní nálezci přiznali, že z nalezeného celku již prodali rychtářovskému hostinskému Fratišku Sochorovi 40 grošových (tříkrejcarových) mincí za obnos 2 zlatých 15 krejcarů. Zbytek byl předložen lesnímu úřadu, kde došlo k rámcovému určení ražeb Ferdinanda II. (1619—1637) a Leopolda I. (1650—1705). Většina mincí je v úředním aktu dosti přesně popsána; uvedeny jsou groše ročníků 1620 (1), 1624 (2), 1628 (2), 1630 (1), 1633 (2), 1634 (2), nečitelné (4) a také blíže nečitelný 10krejcar (?). Prvá skupina dosti podrobně určených 10 ražeb náleží do doby vlády Ferdinanda II., zbylých 5 exemplářů podle raportu lesního úřadu mohlo časově příslušet do období Leopolda I., ale chybí jejich datace. O dalších čtyřicet mincí, zašantročených hostinskému, se lesní úřad zřejmě již nezajímal (povšechně bylo jen poznamenáno, že jsou to mince „z téže doby“), čímž nám znemožnil stanovit alespoň dobu uložení — možno ji klást do poměrně dlouhého vladařského období Leopoldova. Součástí nálezu byly dva stříbrné prsteny, rovněž předané úřadu. První zdobily dvě zkřížené ruce, v druhém zlačeném byl zasazen kámen.

Spis nám dává nahlédnout i do dalších osudů nálezu, který zůstal torzem nejen vinou laxního počínání lesního úřadu, ale stejně tak i další arcibiskupské hospodářské administrativy. V první jednací fázi byl ředitelství pouze předložen dotaz, zda mince s prsteny má zaslat této instanci nebo je vrátit nálezci.

Podání bylo prezentováno 24. května a následujícího dne opatřeno kancelářskou poznámkou: Předložit ke konečnému rozhodnutí Jeho Milosti (tj. arcibiskupu Fürstenberkovi). Kroměřížský úředník Nedomansky ještě připojil vyjádření, že podle zákonných předpisů má být podáno hlášení politickému úřadu, přičemž z nálezu připadá polovice nádeníkům jako nálezci a druhá část panství Vyškov jako majiteli pozemku.⁴ Posléze se dostal spis na stůl Fürstenberkovi, který 28. května prozatím rozhodl takto: Können eingesendet werden, und werde ich demnach die Entschädigung bestimmen. Dne 2. června 1868 byla tato instrukce

oznámena rychtářovskému lesnímu úřadu, který jí vyhověl podáním z 10. června; spis pak nese doložku o příjmu nalezených věcí v Kroměříži 16. června.

Poté záležitost směřovala do olomoucké rezidence, kde arcibiskup vlastnoručně připojil poznámku s datem 3. července 1868: Nálezci peněz a prstenů vyplatit jako nálezné 6 zlatých. Kroměřížské ředitelství vydalo 7. července 1868 hospodářské správě ve Vyškově závěrečný pokyn k vyplacení této částky z vrchnostenského důchodu na účet hlavní pokladny.

Tím byla záležitost uzavřena. Možno konstatovat, že nálezci byli Fürstenberkem nejen odměněni velkoryse při relaci výše obou získaných peněžních částek a nadto vyvázli se zdravou kůží, neboť (ač nevědomě) obešli literu zákona. V souladu s předpisy ovšem nebyl ani postup arcibiskupských úřadů. Nejvíce si patrně mnul ruce třetí účastník, hostinský Sochor. V pozadí všeho nutno vidět Fürstenberkovu snahu o růst kroměřížské numismatické sbírky, která, jak nedávno ukázal Jan Šmerda,⁵ obsahovala i množství dublet určených k výměně při doplňování specializované kolekce. K materiálu, který v tomto směru snesl dr. Šmerda, možno dodat, že k základům sbírky přispěla patrně i numismatická část pozůstalosti kardínála Troyera,⁶ obsahující jako preciosa ukázky jeho osobních i panovnických ražeb. Sběratelský záměr měl i velký budovatel kroměřížské sbírky, Fürstenberkův předchůdce Maxmilián Josef sv. p. Sommerau-Beeckh,⁷ který z nálezů v Nenakonících r. 1836 převzal nejen tehdy zákonitou třetinu 13 dukátů a 21 pražských grošů (na něž měl nárok z tehdejšího titulu dómského probošta a držitele nenakonického statku), ale vykoupil později jako arcibiskup i druhou třetinu připadající nálezci. J. Šmerda uvádí, že sbírku doplňoval také první arcibiskup Colloredo, kupodivu však při projednávání pozůstalosti kroměřížského kanovníka Jana Rudolfa Říkovského z Dobřčic⁸ výslovně neprojevil zájem o jeho nevelkou sbírku mincí z drahých kovů a mědi.

Poznámky:

1 Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, I. díl, Praha 1955, s. 254–255.

2 SOA Opava, pob. Olomouc, fond ORAS Kroměříž, sg. G 17/12–3, kart. 113.

3 Používáme historického názvu, který teprve nedávno byl zpracovatelem příslušného hesla v I. svazku Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Praha 1981, str. 233, přeměněn na Trojerov. Nelze si odpustit při této příležitosti okrajovou poznámku, že týž F. J. Troyer postavil další lovecké záměčky Ferdinandsko (Ferdinandruhe) u Podivic, stejně tak Juliusburg, které v publikaci postrádáme (jen pro první informaci viz Wolný, MM, II, 11, 554). Není na místě, abychom se rozepisovali o dalších nedostatcích — jen zcela namátkou uvedme, že v knize chybí např. zmínka o tvrzi v Komořanech (CDM VII, 516, 701), zámku v Podbřežích (SOA Brno, fond D 7, sg. 438). Bezsporně diskutabilní je nový názor na řazení prelatur k zámekům objektům a zcela nevhodné generalizování pojmu klášter (např. u kanoní premonstrátů).

4 Zde postupoval Nedomansky naprosto správně podle platného dekretu z roku 1846 č. 970 sb. z., podle něhož polovina patřila nálezci, polovina vlastníku nemovitosti.

5 Šmerda, J.: Dějiny kroměřížské zámekové numismatické sbírky. Moravské numismatické zprávy č. 14, 1977, s. 91–105.

6 Burian, V.: Numismatická pozůstalost olomouckého biskupa kard. Ferdinanda Julia Troyera z roku 1758. Numismatické listy XIV, 1959, s. 179.

7 Týž: K historii pokladu mincí v Nenakonících (Nálezy č. 2746, 4270a). NL XXV, 1970, 77–82.

8 Burian, V. — Tkadlčík, V.: Tzv. „Dobrovského“ ikona v olomouckých sbírkách, Umění XXIII, 1975, s. 203, pozn. 13.

Резюме

К неизвестному открытию монет в селе Рыхтаржов

Кадастр массовых открытий монет в Чехословакии дополняет архивное сведение об одной, пока неизвестной, находке. Официальные письменности дирекции архиепископальных усадеб в г. Кромержиж содержат записи о судьбах мелких серебряных монет Фердинанда II (1619–1637 гг.) и Леопольда I (1650–1705 гг.), найденные 1868 г. в селе Рыхтаржов у Вышкова в Моравии.

PAMĚTNÍ MEDAILE PRVNÍ HOSPODÁŘSKÉ VÝSTAVY V OLOMOUCI ROKU 1864

Taulův soupis nepeněžních olomouckých ražeb¹ uvádí pod číslem 457 cínovou medaili z roku 1864² s údajem, že jde o upomínku na 150. výročí morového sloupu v Olomouci. Již úvodem nutno poznamenat, že zmíněný autor byl, jak k tomu často dochází, veden mechanickým postupem sběratele, aniž přihlédl k dalším možným historickým okolnostem, které jsou často v podobných případech opomíjeny. Jak poznáme v dalším výkladu, zobrazuje sice rubní strana mariánský morový sloup na tehdejší Dolním náměstí, který však vznikl podle obecných informací v letech 1716—1727,³ nelze tudíž a priori klást jeho 150. výročí k roku 1864, a tím méně do stejné souvislosti původ zmíněné medaile.

Historické pohnutky vzniku medaile jsou ovšem zcela jiné a jejich zkoumání nás dokonce vede k dosud málo známé olomoucké události, první hospodářské výstavě. Nutno předeslat, že výstava byla dílem již značně rozvinuté spolkové činnosti moravských zemědělců, a to na české bázi — působením filiálky Moravsko-slezské společnosti pro povznesení orby, přírodo- a zeměvědy (zkráceně Ackerbaugesellschaft), která vznikla po složitém vývoji v roce 1811 (jedním z prostředků k dosažení cílů této společnosti bylo založení Františkova muzea v Brně).⁴ V 60. letech začaly vznikat četné filiální jednoty, např. olomoucká měla koncem roku 1863 727 členů,⁵ což byl opravdu slušný podíl na celomoravském stavu okrouhle 8000 členů, který r. 1864 uvádí záhy zaniklý olomoucký časopis Morava.⁶ Hlavními iniciátory byli od počátku sami hanáčtí rolníci (František Zbořil z Příkazu, Jan Izák z Měrotína, Jan Langr z Bělkovic),⁷ ve značném počtu se na členství podílela také česká inteligence, zejména prof. J. R. Demel. Agilní odbor této olomoucké filiálky se počátkem září usnesl na uspořádání hospodářské výstavy 18. a 19. října v prostoru olomoucké střelnice. Datum bylo záměrně stanoveno k „císařským hodům“, které od josefínských reforem se staly obecným dublováním místních hodových slavností a v tomto případě byly vzhledem k ročnímu období velmi vhodným termínem pro uspořádání podniku tohoto druhu. Konečné datum bylo posunuto na 19. a 20. říjen.

Pro výstavu se agitovalo zvláštním letákem a výzvami v českém denním tisku. Nejdříve se ozvala 6. září 1864 olomoucká Morava⁸ a po ní 11. září brněnské Moravské noviny⁹ a Moravská orlice.¹⁰ Týden před zahájením výstavy agitovala delším dopisem Moravská orlice¹¹ k obeslání výstavy produkty z obou oblastí zemědělské výroby (s výjimkou skotu pro nebezpečí výskytu morové nákazy). Výzva se týkala i menších zemědělců, řemeslníků a výrobců hospodářských strojů. Náplní výstavy neměly být jen vybrané zvláštnosti, naopak se měla stát obrazem výsledků běžné produkce rolníků, zahradníků, včelařů, chovatelů dobytka, drůbeže i vepřového bravu, pěstitelů květin, bource i výrobků řemesel a průmyslu. Jako příklad se uvádí londýnská výstava r. 1862, kde nebyly jen špičkové exponáty, ale např. méně hodnotné produkty z asijských a amerických kolonií. Možnost vystavovat v Olomouci měl tedy prakticky každý. Požadovalo se, aby vystavovatelé podali přihlášky do 10. října výstavnímu výboru. Přihlášení pak obdrželi dvojmo průvodní formuláře, které bylo nutno přiložit k exponátu a nákladnímu listu při zásilce.

Jak vyplývá z hodnotící zprávy v Moravské orlici ze 26. října,¹² kterou doslovně otiskly o dva dny později také Moravské noviny,¹³ dopadla výstava „celkem skvěle“. Zpravodaj nekonstatuje přílišnou účast a v podtextu jeho slov zaznívá charakteristika hanácké povahy — „... u nás obyčejně mnohý čeká se svou

vzácnou osůbkou až jak to dopadne. Lze očekávat, že výsledek této výstavy pohne podruhé mnohé lenívce k účastenství...". Současně se konala valná hromada filiálky (jednalo se na ní o scelování pozemků, výsadbě moruší a zakládání rolnických záložen).¹⁴ Při rozdělování premií bylo přítomno množství diváků a vojenská hudba vyhrávala národní melodie. Tu je vidět, s jakou dávkou energie dosáhlo pořadatelstvo svého cíle v převážně německé Olomouci a nadto v rekordně krátké době.

Potud brněnský tisk. Závěrečné zprávy na stránkách olomoucké Moravy se již čtenáři nedočkali. Číslo 100 z 15. října, obsahující ještě optimistickou výzvu, bylo totiž v životě tohoto časopisu číslem posledním.¹⁵ O výsledcích výstavy byla vydána i zvláštní relace tiskem; podle ní byla obeslána celkem 157 vystavovatelů, nejvíce z Olomoucka, a dalšími z Litovelska a Přerovska.¹⁶

Obratme nyní pozornost k pamětní medaili, ražené k této významné české události v Olomouci, která je svědectvím velkorysosti pořadatelů a dnes i sběratelskou zvláštností. Nutno mít na zřeteli, že událost časově spadala do okruhu cyrilometodějského milénia, což ovlivnilo aversní tematiku pamětní ražby, která byla provedena stejným razídkem jako medaile na slavnosti svěcení praporů spolků Haná ve Vyškově¹⁷ a Orlice v Prostějově,¹⁸ konaných 11. září, tedy krátce před olomouckou výstavou. Na všech těchto medailích je zobrazeno známé Maxovo¹⁹ cyrilometodějské sousoší s týmž opisem. Vidět zde tedy dobový národně politický záměr, ovlivněný nejspíše poslancem Ignátem Wurmem,²⁰ předákem směru staročeského konzervatismu. Rub medaile zobrazuje objekt, který vykladače medaile dosud tolik mátl: morový sloup, v tomto případě symbol Olomouce — mimochodem poměrně snadno rytecky proveditelný, neboť i náročnost rytecké práce a s tím spojené finanční náklady rozhodovaly při podobných objednávkách (stejný účel mělo také opětne použití aversního razídkla). Vlastní posláním medaile naznačuje především reversní opis, hýřící sice svéráznou gramatikou, ale přesto dosti jasně informující o výstavě v Olomouci 19.—20. října 1864, čímž tedy nutno rozumět hospodářskou výstavu, nikoli výročí morového sloupu. Také obě předchozí medaile (vyškovská a prostějovská) se v opisech vyznačují zvláštnostmi, směřujícími ke stejnému výrobcí.

Medaile hospodářské výstavy v Olomouci r. 1864. Snímky Miloslav Bouška.

Závěrem možno říci, že medaile je hmotným svědectvím i vysokého národního uvědomění, které se projevovalo v hospodářské filiální jednotě již od jejího počátku — byl to např. protest rolníka a lékárníka Slabyhodka z Holice proti schválení spolkových stanov úředním německým přípisem, požadavek státního zástupce Františka Zapletala na valné schůzi 14. června 1861, aby brněnské ústředí vydávalo také české stanovy, a na příští valné hromadě 14. ledna 1862 opět rolník Hřivna z Příkaz žádal, aby úřední korespondence byla vedena česky.²¹ Dokonce se filiálka ohradila r. 1863 i proti německému dopisování zemského hejtmana s prohlášením, že je to urážka pro český národ.²² Toto důrazné hájení jazykových zájmů nemělo v žádném případě rysy šovinismu, spíše šlo o projevy snah o národnostní rovnoprávnost. Členem filiálky byl totiž i německý starosta Kreimel, a jak jsme již konstatovali, byla pro výstavu r. 1864 poskytnuta městská střelnice, za což poděkoval výbor 2. listopadu ozbrojenému měšťanskému sboru a stejně tak veliteli 60. pěšího pluku Wasa za účast plukovní hudby.²³

Poznámky:

- 1 T a u l, A.: Olomoucké medaile, plakety, žetony a známky. Olomouc 1969, s. 79.
- 2 Pamětní medaile na hospodářskou výstavu v Olomouci, 1864. A: Sv. Cyril a Metoděj podle Maxova sousoší, opis BOHŮ I NÁRODU, K — SLUŽBĚ A SLÁVĚ, zvýšený okraj. R: Mariánský morový sloup na Dolním náměstí v Olomouci, opis PAMĚTNÍ A VYSTAVNÍ — PENÍZ V HOLOMOUCI / 19 a 20- RYNA, nápis 1864, zvýšený okraj. • 26 mm, ouško paprskovitě šrafované, cín. Moravské muzeum Brno, inv. č. 206 823.
- 3 K u x, J.: Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz. Reichenberg und Olmütz 1937, s. 229.
- 4 O agendě Hospodářské společnosti srov. Průvodce po Státním archivu v Brně. Brno 1954, s. 438—439, fond G 82.
- 5 Podrobně o ní F i s c h e r, R.: Zaniklé české spolky v Olomouci. Olomouc 1933, s. 53—60.
- 6 Hospodářské spolky na Moravě. Morava, roč. I, 1964, č. 88, str. 3, 30. 8. 1864.
- 7 F i s c h e r, I. c., 53n.
- 8 Olomoucká kronika. Morava, roč. I, 1864, č. 90, str. 3, 6. 9. 1864.
- 9 Z Olomouce. Moravské noviny, roč. XVI, 1864, č. 82, str. 3, 11. 10. 1864.
- 10 Výstava v Olomouci. Moravská orlice, roč. II, 1864, č. 207, str. 2, 11. 9. 1864.
- 11 Z Olomouce (Hospodářská a průmyslová výstava). Moravská orlice, roč. II, 1864, č. 207, str. 2, 7. 10. 1864.
- 12 Hospodářská výstava v Olomouci. Moravská orlice, roč. II, 1864, č. 245, str. 3, 26. 10. 1864.
- 13 Moravské noviny, roč. XVI, 1864, č. 87, str. 3, 28. 10. 1864.
- 14 F i s c h e r, I. c., 56.
- 15 Olomoucká kronika. Morava, roč. I, 1864, č. 100, str. 3, 15. 10. 1864. Vyšlo pouze 100 čísel. Odpovědným redaktorem byl Bedřich Rozsypal, redakce, administrace a expedice na Dolním náměstí č. 2 U černého orla v I. patře.
- 16 F i s c h e r, I. c., 56—57.
- 17 Moravské muzeum Brno, inv. č. 4021—4025, KVM Olomouc, sb. VSMO.
- 18 MM Brno, inv. č. 3715, KVM Olomouc, sb. VSMO.
- 19 T o m a n, P.: Nový slovník československých výtvarných umělců, II. Praha 1950, s. 117.
- 20 O Wurmovi a Demlovi viz např. v Malých dějinách Olomouce, Ostrava 1972, str. 104 (část zpracovaná J. Navrátilem).
- 21 F i s c h e r, I. c., 54.
- 22 Tamt., 56.
- 23 Tamt., 57.

Резюме

Медаль первой сельскохозяйственной выставки в Оломоуце 1864 г.

В 1811 г. возникло в Моравии общество для повышения пашки, которое в 60-ых гг. разрослось при посредстве основания филиалов по всей стране. Одно из самых многочисленных филиальных учреждений было образовано заботой ганацких земледельцев. Уже в 1864 г. организовал этот филиал сельскохозяйственную выставку. При этом случае чеканились как торжественные эмблемы оловянные мемориальные медали.

POZNÁMKY K OLOMOUCKÉ MEDAILI R. M. LICHNOWSKÉHO Z R. 1871

Medaile, ražená r. 1871 k 25. jubileu příznivce olomouckých muzeí preláta Roberta hr. Lichnowského,¹ náleží k poměrně vzácným olomouckým ražbám (v popisu Donebauery sbírky² byla před 85 roky označena jako RR), a přece přes značný význam jí byla v posledním olomouckém soupisu³ věnována jen povrchní pozornost. MUDr. Ant. Taul totiž při její registraci vyšel z chybné transkripce Mayerovy⁴ publikace, která v úseči aversu nese datování 42.MAIL... Na tuto „chybnou“ ražbu, popsanou pod číslem 335, pak odkazuje v dalších dvou položkách, až teprve u čísla 338 hovoří o medaili „podobného rázu jako 335..., ale v úseči 24.MAIL...“

Není to první případ, kdy se zmíněnému autorovi nekritickým převzetím z Mayerova katalogu podařilo vytvořit hypotetické varianty. V tomto případě je našim cílem zaujmout stanovisko k uvedené medaili hr. Lichnowského-Werdenberga, tvůrce prvního soupisu ražeb olomouckých biskupů a arcibiskupů v kroměřížské zámecké sbírce,⁵ jehož byl Mayer následovníkem. Jak již jsme naznačili, vznikl lapsus v přepisu denního data již u Mayera, Taul tedy logicky vyvodil, že se jedná o text exempláře v kroměřížské sbírce, kterou v položce cituje. U této položky [335] odkazuje dále na literaturu, tj. Mayera č. 549, Horského č. 4509⁶ (jehož popis neobsahuje text) a Donebauera č. 3550, kde je správný přepis 24.MAIL — a co navíc, je to tzv. tlustá medaile o váze 32,35 g; tento významný variabilní detail pominul T. zcela, ačkoliv měl tvořit samostatnou položku. Zcela opomenul citovat sbírku Windisch-Grätzovu,⁷ což pro absenci rozhodujících údajů není podstatné. K výchozí položce pak T. dále řadí ze soukromé sbírky stříbrný pozlacený exemplář [336] a pozlacenou bronzovu ražbu v Moravském muzeu. Máme tedy zato, že teprve poslední položka č. 338 ze soukromé sbírky, doprovázená reprodukcí, je reálná a jako její jediná varianta měla být uvedena tlustá medaile ve stříbře.

K naší úvaze jsme měli in natura k dispozici celkem 5 dalších exemplářů, které, což snad netřeba zdůrazňovat, nesou všechny datum 24. května. Ze shromážděného materiálu, včetně údajů v literatuře, uvádíme následující metrologickou tabulku; ani její údaje nejsou bez zajímavosti.

Stříbro	běžná ražba:	Taul č. 335, zámek Kroměříž	9,— g
		Taul č. 336 zlac., soukr. sb.	9,— g
		Taul č. 338, soukr. sb.	8,8 g
		Horsky č. 4509	8,8 g
		KVM Olomouc 2/56/319	8,8 g
		KVM Olomouc 2/56/329	8,8 g
		KVM Olomouc 9/58/869	8,8 g
		Soukr. sb. [otřelá]	8,5 g
	tlustá ražba:	Donebauer č. 3550	32,35 g
		KVM Olomouc 9/58/868	32,15 g
Bronz		Taul č. 337 zlac., MM Brno 3073	9,7 g
		Donebauer č. 3551	9,13 g

Zabýváme-li se touto ražbou, věnujme pozornost i její heraldické složce, jejíž charakteristika nebývá v literatuře rovněž zcela bez úhony. Střed líce tvoří osobní znak, v jehož oválném štítu se obráží složení prelátova hraběcího predikátu (blasonování barvách nám dokonce umožňuje jejich grafické pojednání

Jubilejní medaile hr. R. M. Lichnowského-Werdenberga z r. 1871. Snímky Vladimír Bittner.

Pozdněgotická plastika sv. Václava, pův. na průčelí katedrály v Olomouci. Snímek Jaroslav Juryšek.

přímo v rytině): v pravém znakovém poli, tvořícím zlatě lemovanou úseč, je na červené půdě přeložená dvojice vinných úponků s hrozny, znak Lichnowských z Voštic.⁸ Druhou část jména Werdenberg vyjadřuje levé červené pole se stříbrnou církevní korouhví.⁹ Štít obtáčí kolana vysokého mexického řádu velkodůstojníka quadalupského,¹⁰ což je znamením, že hrabě se těšil před málo léty přízni mexického císaře Maxmiliána. Za štítovou kartuší se zavíjeným (rolwerkovým) okrajem je rytířský kříž řádu johanitů [maltézský].¹¹ Na jeho horních hrotech spočívá hraběcí koruna, po stranách odznaky církevních hodností — vpravo infule, vlevo pedum. Přesně podle heraldických pravidel¹² se nahoře vznáší biskupský klobouk (šrafovaní ukazuje na zelenou barvu) se šesti třapci po stranách.¹³ Zde nutno poznamenat, že Fiala použil v popisech Donebauerovy a Windisch-Grätzovy sbírky pojmu „Cardinalshut“, což je ovšem nesprávné (s tímto termínem se setkáváme dokonce i v dnešní historické praxi).

Krátce se ještě hodláme obrátit k ikonografické stránce reversu medaile. Jde o ztvárnění, jak uvádí také latinský opis, postavy patrona olomoucké kapituly, jejímž čelným členem byl donátor medaile. Ostatně „rostoucí“ postava sv. Václava je i částí kapitulního znaku¹⁴ a vytvářela ještě v minulém století jako pozdně gotická plastika součást dómského průčelí. Jak se zdá, použil rytec Lichnowského medaile na přání objednavatele jako rámcové předlohy zmíněné plastiky, tehdy ještě umístěné ve značné výšce. I když není zdaleka možno obě výtvarná pojednání vzájemně ztotožňovat, zůstává zde možnost uvažovat o dalším důkazu jinak plně fundovaného tvrzení Ivo Hlobila¹⁵ o původní funkci této ojedinělé moravské památky, uložené v lapidáriu olomouckého muzea.

Poznámky:

1 Nar. 1822 v zámku Hradci ve Slezsku, ordinován 1846, olomouckým kanovníkem od 1849, kapitulním děkanem zvolen 1868 [Catalogus venerabilis cleri archidioeceseos Olomucensis anno reparate salutis 1878, Olomucii, s. 1—2].

2 Fiala, E.: Beschreibung der Sammlung böhmischen Münzen und Medaillen des Max Donebauer, II. Prag 1889, s. 358—359, č. 3550, 3551.

3 Taul, A.: Olomoucké medaile, plakety, žetony a známky. Práce odboru společenských věd Vlastivědného ústavu v Olomouci č. 22. Olomouc 1969, s. 61.

4 v. Mayer, E.: Des fürstlichen Hochstiftes Olmütz Münzen und Medaillen. Wien 1873, s. 144, č. 549.

5 v. Lichnowsky, R.: Des Fürstlichen Hochstiftes Olmütz Münzen und Medaillen. Kremsier 1865.

6 Sammlung Horsky, II. Frankfurt am Main 1911, s. 27, č. 4509.

7 Fiala, E.: Collection Ernst Prinz zu Windisch-Grätz, I. Prag 1895, s. 257, č. 4126.

8 Král, V.: Heraldika. Praha 1900, s. 120.

9 Dictionarium heraldicum oder Wapenbericht von allen Ehrenzeichen, Bildern und Figuren in den Wapen und Fahnen hoher Potentaten, Länder und Stände... Wien, Prag und Triest..., sl. 24.

10 Měřička, V.: Orden und Auszeichnungen. Praha 1966. Zde popis klenotu na s. 99, kolany na s. 30, obr. 158. Srov. též Svoboda, Z.: Řády a dekorace z pozůstalosti císaře Maxmiliána Mexického. Časopis Národního muzea — Historické muzeum (Praha), CXXXV, 1966, s. 153—155. Separatum.

11 Viz Měřička, s. 10. O uvedených řádech, které jsou součástí osobního znaku (a dalších pruském a sicilském) viz Catalogus cleri... 1878, s. 1—2: ... insignis ordinis S. Joannis Hierosolymitani honoris, et devotionis Eques, imperialis ordinis Mexicani B. M. V. de Quada-lupe magnae Crucis Dominus, regio-boruss. ordinis coronae Borussiae II. classis cum stella Eques et regio-Siculi ordinis S. Georgii Constantini Eques de justitia.

12 Schwarzenberg, K.: Heraldika. Praha 1941, s. 105. — Zenger, M. Z.: Heraldika. Praha 1978, s. 126.

13 Zenger, s. 127. Vztah k právu pontifikáli.

14 Louda, J.: Moravská církevní heraldika. Znaky olomouckého biskupství a arcibiskupství, olomouckých biskupů a arcibiskupů. Olomouc 1977, s. 49, obr. část s. 29, obr. 51. Znak uděl kapitulě kardinál Fr. Dietrichštejn. J. Kšir (Barokní supraporta a Národní dům v Olomouci. Zprávy VÚO 1963, š. 113, s. 17—18) zaměňuje tento znak s „pečetí“ (ke srovnání použil pečeti s kapitulním znakem). Rostoucí postava sv. Václava ve znaku drží v ruce žezlo, což je dalším důkazem souvislosti obrazu na medaili s dómskou plastikou.

15 Hlobil, I.: K datování a provenienci pozdněgotické sochy sv. Václava ve Vlastivědném ústavu v Olomouci. Zprávy VÚO 1973, č. 160, s. 39—41, 3. str. obálky.

Автор правит корректуру до сих пор существующего известия в научной нумизматической литературе о мемориальной монете Роберта графа Лихновского из 1871 г. Коллекционерски ценная монета, чеканенная в серебре и бронзе, имеет только вариант в том, что в серебре были чеканены исключительно и толстые экземпляры почти о четырехкратном весе нормальных чеканок.

•

Miloš Melzer

K NĚKTERÝM PROBLÉMŮM OSÍDLNÍ BÝVALÉHO NĚMECKÉHO JAZYKOVÉHO OSTROVA NA DRAHANSKÉ VRCHOVINĚ

Ve dnech 29.—30. listopadu 1983 se konal v Chomutově celonárodní seminář etnografů a historiků na téma Dělnictvo a etnické procesy. Úkolem tohoto semináře bylo mimo jiné seznámit účastníky s dosavadními badatelskými výsledky dílčích úkolů státního plánu základního výzkumu Etnické procesy v Československu (VIII-9-4/2). Uveřejňujeme referát, který se zabýval počátky novodobého českého osídlení v oblasti Dražanské vrchoviny.

Německý jazykový ostrov se rozkládal v severní části Dražanské vrchoviny, jihozápadně od Konice, bývalého střediska soudního okresu v litovelském politickém okrese. Tvořily jej vesnice Dešná (Döschna) s nadmořskou výškou 560 metrů, Lhota u Konice (Ohlhütten) s nadmořskou výškou 560 m, Runářov (Runarz) s nadmořskou výškou 480 m, Skřípov (Wachtl) s nadmořskou výškou 580 metrů a Brodek u Konice (Deutsch Brodek) s nadmořskou výškou 600 m, který byl v roce 1872 povýšen na městys.¹

Život obyvatel výrazně ovlivňovaly drsné klimatické podmínky horské oblasti a nízká bonita půdy. Roztříštěná drážba půdy a nevelké zemědělské výnosy neposkytovaly dostatečnou obživu. Proto většina obyvatel si přivydělávala v podomácké výrobě, účastnila se sezónních prací a někteří měli stálé zaměstnání v malých průmyslových podnicích na výrobu konfekce, obuvi a slaměného zboží v Brodku u Konice či ve Skřípově.²

V minulosti mezi nejvýznamnější odvětví podomácké výroby patřilo tkalcovství. V průběhu druhé poloviny 19. století bylo vystřídáno pletením slaměných šňůr, které byly jako polotovar vykupovány na další zpracování. V místních továrnách se z nich šily klobouky, tašky i jiné zboží. Skřípovské ženy vyšívaly tzv. toledo; podle předtištěného vzoru vystřihovaly a obšívaly tisíce čtverečků, ze kterých se skládaly různé ozdobné motivy na ložním prádle. Nejpočetnější skupina obyvatel však získávala obživu při podomácké krejčovské práci pro konfekční továrny v nedalekém Prostějově.

Za sezónní prací chodili do cihelen nebo na žně do úrodných rovin Moravy.

V zimě pracovali v okolních lesích. Vystěhovalectví a stupňující se vylidňování oblasti bylo příznačným jevem celkově neutěšené sociální situace.³

Z uvedených údajů můžeme stručně charakterizovat celou oblast jako kraj se zaostalou zemědělskou výrobou a málo rozvinutým průmyslem, který byl odkázán na masovou základnu podomáckých pracovníků.

Národnostní složení obyvatel dokumentují výsledky sčítání lidu v roce 1930. V Brodku u Konice na katastru 648 ha žilo 1294 obyvatel a z toho bylo 189 Čechů, v Deštné, která měla katastr 302 ha, žilo 494 obyvatel, z toho 44 Čechů, ve Lhotě u Konice s katastrem 449 ha bylo 333 obyvatel, z nichž 10 se přihlásilo k české národnosti, v Runářově na katastru 379 ha žilo 627 obyvatel, z nichž bylo 79 Čechů a ve Skřípově, který měl největší katastr o rozloze 1106 ha bylo 1566 obyvatel, z nichž 42 nahlásilo českou národnost. Na rozloze 2884 ha žilo 3950 Němců a 364 Čechů.⁴

Z uvedených čísel vyplývá 90 % až 95 % podíl německého etnika na národnostní struktuře obyvatelstva a celá oblast je ve statistických výkazech a národnostních mapách charakterizována jako ryze německá.⁵ České spolky v čele s Národní jednotou se pokoušely v průběhu dvaceti let existence buržoazní republiky narušit německou hegemonii. V Brodku u Konice byla mimo jiné postavena česká státní měšťanská škola, do které docházeli žáci z blízkých i vzdálenějších českých obcí, celkové výsledky pronikání českého živlu však byly zanedbatelné.⁶ V průběhu 30. let většina obyvatelstva německého ostrova náležitě zpracována nacionální a šovinistickou propagandou Henleinovy strany, vstupuje do boje za rozbití republiky.⁷

Po mnichovském diktátě následoval zábor českého pohraničí, do kterého původně nenáležel brodecký ostrov Němců. Jeho představitelé však intervenovali a 19. října 1938 vydali pamětní spis, v němž historickými, sociálními, kulturními a etnickými argumenty zdůvodňovali svůj požadavek na připojení k Německu.⁸ Na základě dalších územních úprav vstoupila 25. listopadu 1938 vojska wehr-

Lhota u Konice, o. Prostějov. Celkový pohled z jižních svahů od Labutic, srpen 1981. Snímek autor.

Brodek u Konice, o. Prostějov. Usedlost č. 136, srpen 1981. Snímek autor.

machtu do německých obcí, které byly přes katastrální území několika českých obcí spojeny se zabraným pohraničím.⁹ 4. prosince 1938 proběhly volby do říšského sněmu a svými kladnými hlasy vyjádřila většina obyvatel souhlas s připojením k Německu. Například v Runářově bylo zapsáno do voličských seznamů 425 osob a pouze 10 Čechů — starousedlíků bylo proti anexi.¹⁰ Němci brodeckého ostrova se s různou mírou aktivity podíleli na rozbití Československa a jejich účast nemohla být opomenuta při závěrečném účtování po porážce hitlerovského Německa.

Sovětská armáda osvobodila Brodek u Konice a ostatní obce 9. a 10. května 1945. V dalších dnech byly z českých starousedlíků žijících ve smíšených manželstvích a českých dělníků, kteří byli nasazeni na práci v místních závodech, ustanovovány národní výbory. Do obcí přicházeli další Češi, kteří jako pomocná stráž národní bezpečnosti udržovali pořádek. S jejich příchodem se začal ve vesnicích usazovat nový český živel; někteří strážníci začali osídlovat zkonfiskovaný německý majetek.¹¹

V letních měsících roku 1945 přicházeli další osídlenci a správní orgány intenzivně připravovaly realizaci dekretu o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, zrádců a nepřátel českého národa z 21. června 1945, č. 12 Sb. a dekretu o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci z 20. července 1945, č. 28 Sb. Konfiskační vyhlášky na zemědělský majetek byly v obcích vyvěšeny od října do listopadu 1945. Němci často podávali odvolání proti konfiskaci. Rekurs zdůvodňovali podáním žádostí o vrácení československého občanství, někteří si vzpomněli na české rodiče, uváděli, že nebyli v žádné nacistické straně či spolku, neprovinili se proti Čechům, zajatcům dávali potraviny, poslouchali zahraniční rozhlas, slibovali podílet se na budování nového státu, poukazovali na rakouské občanství atd. Někteří Češi podporovali tyto žá-

dosti svými svědeckými podpisy. Jen velmi málo žádostí bylo kladně vyřízeno, uvedené důvody nesplnily hlavní požadavky dekretu o konfiskaci zemědělského majetku a úřední poznámky stvrzovaly na odvoláních konečný výsledek — odsunut 18. července 1946 nebo 19. srpna 1946.¹²

Současně probíhala konfiskace podle dekretu z 25. října 1945, č. 108 Sb., podle kterého propadl státu bez náhrady nezemědělský movitý i nemovitý majetek.¹³ Uvedenými dekrety se vytvořily základní předpoklady a podmínky pro intenzivní osídlování Brodecka českými lidmi.

Transfér byl zahájen v roce 1946 po důkladných administrativních přípravách, ke kterým patřilo zpracování jmenných seznamů německého obyvatelstva. Podle nich bylo k 1. březnu 1946 v Brodku u Konice 945 Němců, v Dešné 432, ve Lhotě u Konice 286, v Runářově 428 a ve Skřípově 1306, celkem 3397 Němců. Odsun probíhal hlavně v letním měsících. V několika transportech, kterými byli Němci převáženi do středisek odsunu v Konici, Litovli a Lutíně, byla vystěhovávána podstatná část německého obyvatelstva. Například ze Skřípova bylo odsunuto 1255 Němců a k 1. listopadu 1946, kdy byl transfér z humanitních hledisek dočasně zastaven, žilo v obci 51 osob německé národnosti, z nichž ještě 31 podléhalo odsunu. Vystěhování nepodléhali členové smíšených manželství, osoby přestárlé a jejich opatrovatelé, odklad odsunu byl poskytnut Němcům, kteří pracovali při těžbě dřeva v okolních lesích.¹⁴

Vystěhování Němců probíhalo bez rušivých momentů, nebyly zaznamenány přestupky proti nařízení týkajících se množství a sortimentu vyváženého majetku. Němci z Brodecka patřili ve své většině k sociálně slabé vrstvě obyvatelstva. Často považovali za nejvýznamnější majetek své domácnosti šicí stroj, který jim i bez řemeslnického osvědčení umožňoval doplnit výdělek z malého hospodářství a zachovat existenční minimum. V archívních materiálech nalezneme šedesát zamítnutých žádostí o vývoz šicího stroje. Jejich majitelé s největší

Brodek u Konice, o. Prostějov. Usedlost č. 136, srpen 1981. Snímek autor.

pravděpodobností neprokázali, že se jedná o nástroj, který nezbytně potřebují k provozování své řemeslnické či živnostenské praxe. Naproti tomu obuvníkům byl povolen vývoz obuvnického nářadí, stolaři s sebou vzali nejnutnější stolářské nářadí, zedníkům se povolil vývoz zednického nářadí, vyučeným krejčím byl povolen vývoz šicích strojů apod.¹⁵

Osídlování brodeckého ostrova začalo hned v prvních měsících po osvobození. Přistěhování českých osídlenců v jednotlivých měsících roku 1945 je často jmenovitě zaznamenáno v obecních kronikách. V květnu a červnu přicházeli jednotlivci, kteří jako první reagovali na zprávy o připravovaných dekretech o konfiskaci a osídlení. Proud osídlenců mohutněl v dalších měsících. Například v Brodku u Konice bylo koncem roku 1945 přihlášeno 263 Čechů. V následujícím roce osídlenecská vlna vrcholila a v Brodku u Konice našlo nový domov již 389 Čechů. V roce 1947, kdy byla první etapa osídlení ukončena, přistěhovalo se do Brodku u Konice dalších 69 osob české národnosti.¹⁶

Na rozdíl od rozlehlých oblastí českého a moravského pohraničí bylo území německého jazykového ostrova na Dražanské vrchovině osídlováno z bezprostředního zázemí, které tvořily české horské a podhorské vesnice blízkého okolí. Neutěšené sociální postavení, které podtrhovala katastrofální bytová situace v přelidněných obcích, přivádí rodiny střední a mladší generace na myšlenku osídlit konfiskovaná zemědělská hospodářství, živnosti, movitý i nemovitý majetek. Tito lidé nepřicházeli do neznámého prostředí. Řada z nich navštěvovala v Brodku u Konice českou státní měšťanku, někteří pracovali v místních průmyslových podnicích a v dobách národnostní snášenlivosti přicházeli na různé společenské slavnosti pořádané v městských obcích.¹⁷

Údaje uvedené v žádosti o přidělení národní správy na zkonfiskovaném majetku stručně, ale přesvědčivě ilustrují dosavadní život žadatele i jeho představy o budoucnosti, ve které zásluhou získaného majetku očekává zlepšení svého sociálního postavení. Požadavky žadatelů nejsou neúměrné a vycházejí z realistické znalosti situace.

Zájemci o zemědělské usedlosti se rekrutovali z řad zemědělských dělníků, domkařů a maloročníků, kteří s početnými rodinami přebírali národní správu hospodářství do 10 ha zemědělské půdy. Takováto rozloha patřila v německých obcích většinou usedlostem. Převaha žadatelů byla nemajetná nebo vlastnila základní hospodářské nářadí a drobné zvířectvo. Zpravidla měli ve své domovské obci pronajato několik desítek arů zemědělské půdy a bydleli v nevhodném prostředí. Svoji žádost zdůvodňovali úplnými znalostmi zemědělských prací a přáním založit vlastní hospodářství, které valná většina uchazečů chtěla získat na splátky. Někteří získali přednostní právo přidělu, protože uváděli svoji účast v protifašistickém odboji a formy pronásledování, kterému byli vystaveni ze strany okupačních úřadů. Poskytovali úkryt uprchlým zajatcům, podporovali partyzány, byli posláni na nucené práce do Německa, věznění za poslech a rozšiřování zpráv zahraničního rozhlasu apod.¹⁸

Vyskytovaly se také žádosti rolníků z okolních českých obcí, v jejichž katastru vlastnili Němci nějaké polnosti. Ucházeli se o přidělení této půdy, kterou chtěli rozšířit vlastní hospodářství.¹⁹

Kompetentní orgány vyřizovaly žádosti v časové posloupnosti jejich podání, vyžadovaly doklady o národní a státní bezúhonnosti žadatele a uplatňovaly právo přednosti pro zájemce z řad účastníků odboje. Z archívních materiálů vyplývá, že většina žádostí na zemědělské usedlosti byla kladně vyřízena. Pokud byly podány dvě přihlášky na jednu usedlost, posoudila se naléhavost a míra splnění předpokladů žadatelů. Tomu, který neuspěl, byla nabídnuta jiná, přibližně stejná usedlost.

Současně s osídlováním zemědělských usedlostí probíhalo osídlování živností, movitého a nemovitého nezemědělského majetku. Národní správa byla jmenová-

na na několik malých průmyslových podniků. Mezi významnější místní závody patřily dvě továrny na konfekci, klobouky a obuv v Brodku u Konice, továrna na provaznické zboží ve Lhotě u Konice a skřípovská továrna, ve které se vyráběly plstěné a slaměné klobouky. Zasludou českých dělníků z okolních obcí, kteří zde pracovali i za okupace, se v krátké době odstranily následky přechodu fronty a továrny začaly vyrábět. K podnikům s více zaměstnanci patřila také dílna na pletené zboží v Dešné. Za zmínku stojí i konfiskace pily a tří mlýnů v Brodku u Konice. Jeden ze dvou větrných mlýnů nebyl pro velmi špatný technický stav uveden do provozu. Kromě větších závodů byla osídlena i řada drobných živností. Některá obuvnictví, stolařství, krejčovství, kolářství však byla zrušena pro nevyhovující umístění, dílna byla současně kuchyní, pro nedostatečné provozní zařízení nebo pro častý výskyt jedné živnosti v obci, což nezaručovalo prosperitu a solidní životní úroveň osídlence.²⁰

Národní správci živností přicházeli z nejbližšího českého okolí. Přiváděla je touha po osamostatnění, vyhlídka práce v téměř zařízených dílnách a perspektiva intenzivnějšího uplatnění profesionální zdatnosti, což souviselo s vědomím sociální jistoty. Osídlenci se do svého nového bydliště stěhovali postupně beze spěchu, někteří pouze docházeli, pracovali na svěřeném majetku a vyčkávali až budou německé rodiny odsunuty nebo přestěhovány do jiných objektů.²¹

Pamětníci vzpomínají na vzájemný vztah Němců a českých osídlenců. Většina Němců se již smířila se svojí situací, někteří hospodáři radili národním správcům v zemědělských pracech, kde co mají zaset, nabízeli dlouholeté zkušenosti. Byla zaznamenána i taková situace, kdy Němec vybídl známého Čecha k osídlení

Runářov, o. Prostějov. Kaplička se zvonící, srpen 1981. Snímek autor.

hospodářství, protože chtěl, aby se dostalo do dobrých rukou. Pochopitelně se vyskytli Němci, kteří při odsunu vyhrožovali, že se vrátí. Také většina Čechů vycházela s Němci dobře i když byli i takoví, kteří je nadměrně využívali jako levnou pracovní sílu. Tito osídlenci prožívali odsun Němců jako určité zklamání. Několik jednotlivců totiž přišlo do osídlenecké oblasti s názorem, že Němci na ně budou dělat. Obdobnou představu měla část českých starousedlíků, kteří v prvních dnech po osvobození zabrali více usedlostí a předpokládali, že Němci je budou pro ně obdělávat. I když státní orgány usilovaly, aby národními správci byli jmenováni jen zdatní hospodáři, řemeslníci či živnostníci, v první etapě osídlení získali někdy jmenování lidé, kteří měli jen mizivé odborné znalosti a organizační schopnosti. V kraji se traduje vzpomínka na rolníka-osídlence, který našel v hospodářské budově pytle s cementem a v domněnku, že se jedná o hnojivo, vysypal jejich obsah na pole. Dnes již tato příhoda vyvolává úsměv, ale současně dokumentuje jak náročný byl proces osídlení.²²

Chudý horský kraj nelákal přemírou bohatství a tzv. zlatokopové tak jak je známe z jiných pohraničních oblastí se zde nevyskytovali. V počátcích osídlení však zaznamenáváme nešvary, které úměrně k movitosti kraje mají charakter zlatokopectví. Přicházeli osídlenci, kteří využívali počáteční živelnosti, kdy byly usedlosti předávány bez řádné inventarizace majetku, tajně odváděli dobytek, odváželi nábytek a potom klíče od usedlostí vraceli představitelům osídlovací komise s poznámkou, že si celou věc rozmysleli. Naštěstí to byli opravdu jen jedinci a zvyšující se dozor státních orgánů zabránil dalším krádežím a devastaci národního majetku. Pokud měla osídlovací akce úspěš, bylo nezbytné volat po kázni a přestupky trestat.²³

Záhy po osvobození a příchodu prvních osídlenců se probouzí kulturní a společenský život. Již 6. července 1945 bylo ve Skřípově poprvé v dějinách obce pletně vzpomenuť památky M. Jana Husa. V čele průvodu, který se ubíral za vesnici, kde byla zapálena vatra, šli s československou vlajkou členové pomocné stráže národní bezpečnosti, potom následovali Češi bydlící ve Skřípově a průvod uzavírali všichni Němci z obce.²⁴ 2. září 1945 byla v Brodku u Konice uspořádána velká manifestace u příležitosti znovuotevření českých škol. Lidé se sešli z širokého okolí a vyslechli projevy zástupců ONV z Litovle, Prostějova i zástupce Národní jednoty z Olomouce.²⁵ Vystala také potřeba zorganizovat český dobrovolný požární sbor, protože požáry byly likvidovány neorganizovaně, němečtí požárníci jevíli malou ochotu k protipožárním akcím. 9. září 1945 byl v Brodku u Konice založen český požární sbor, který od německého spolku převzal veškerý inventář.²⁶ Výročí samostatnosti oslavili obyvatelé lampionovými průvody a vyslechli slavnostní projevy.²⁷ V průběhu druhé poloviny roku 1945 byly zakládány místní organizace politických stran.²⁸

Osídlení bývalého německého ostrova na Dražanské vrchovině probíhalo za specifických podmínek, které vytvořila geografická poloha regionu i zájem českého obyvatelstva z bezprostředního okolí. Roky 1945 a 1946 předznamenaly další bouřlivý vývoj, který provázal etnickou výměnu obyvatelstva a jeho postupnou konsolidaci. Společenské změny roku 1948 umožnily další intenzivní ekonomický, společenský i kulturní rozvoj oblastí.

Poznámky:

1 Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960, sv. II, Ostrava 1972, s. 189, 193, 203, 214, 215.

2 Burian, B.: Konický okres. Vlastivěda Moravská. V Brně 1939, s. 88–91, 112–115.

3 Blösl, J.: Die Sprachinsel Deutsch Brodek-Watchel. I. Teil: Die Geschichte der Sprachinsel. Zlám 1921, s. 187–189.

4 Srov. Fischer, R.: Domácí průmysl na Moravě. Olomouc 1902, s. 13–16.

5 Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960, sv. III, Profil Ostrava 1972, s. 189, 193, 203, 214, 215.

- 5 Národnostní mapa Moravy. List 1: Severní Morava a východní Čechy. Kreslil Al. Chytil. Vydala Národní jednota pro severovýchodní Moravu v Olomouci.
- 6 S m é k a l, H.: 10 let státní měšťanské školy v Brodku u Konice (1923—1933). Brodek u Konice 1933.
- Srov. K r e j č í, V.: Měšťanské školy hraničářské. In: Stráž Moravy, r. 28, 1936—37, č. 5, str. 79—81.
- 7 Henlein v Brodku. In: Litovelský, šternberský a šumperský kraj, r. 12, 1935, č. 18, s. 4. — Srov. Stráž Moravy, r. 29, 1937, č. 1, s. 20. — Vzpomínky pamětníků — Marie Friedlerová, nar. 20. 12. 1919, Brodek u Konice č. 89, z národnostně smíšeného manželství, zapsáno 10. 8. 1981.
- 8 Denkschrift des deutschen Siedlungsgebietes Deutsch Brodek, Wachtl, Runarz, Döschna und Öhlhütten (příloha školní kroniky, II. díl, 1921—1939, Lhota u Konice).
- 9 Školní kronika, II. díl, 1921—1939, Lhota u Konice.
- 10 OAr Olomouc, prac. Litovel, fond ONV Litovel, spisy, odsun Němců, fasc. 2, voličské seznamy pro hlasování do říšského sněmu, Runářov 1938.
- 11 Kronika obce Brodek u Konice, r. 1945, s. 15—20.
- Srov. Vzpomínky pamětníků — Miroslav Rozehnal, nar. 11. 1. 1921, Skřípov č. 92, zapsáno 23. 8. 1982.
- 12 OAr Olomouc, prac. Litovel, fond ONV Litovel, zemědělský odbor, sig. 213, konfiskace zemědělského majetku podle dekretu čis. 12/45 Sb., okres Litovel 1945/48, A — 1963.
- 13 OAr Olomouc, prac. Litovel, fond ONV Litovel, odbor vnitřních věcí, sig. 72, národní správy — jejich zavedení, průběh, ukončení, konfiskace podle dekretu čis. 108/45 Sb., H—K, r. 1945—1954. — Srov. OAr Olomouc, prac. Litovel, fond ONV Litovel, odbor vnitřních věcí, sig. 72, opis dekretů a ustanovení národních správců v pohraničí a na majetku osob státně nespolehlivých, r. 1945—1949.
- 14 OAr Olomouc, prac. Litovel, fond ONV Litovel, odbor vnitřních věcí, sig. 600, odsun Němců z obvodu okresu Litovel, r. 1946. — Srov. Kronika obce Skřípova, r. 1946, s. 17—21.
- 15 OAr Prostějov, fond MNV Brodek u Konice, kart. 8, inv. č. 35, odsun Němců, různé záležitosti.
- 16 Kronika obce Brodek u Konice, r. 1945, 1946, 1947, s. 15—30.
- 17 Vzpomínky pamětníků — Rostislav Růžička, nar. 8. 6. 1920, Brodek u Konice č. 289, zapsáno 28. 6. 1982; Ludvík Najbr, nar. 19. 9. 1916, Brodek u Konice č. 109, zapsáno 25. a 27. 5. 1982.
- 18 SOAr Opava, prac. Janovice u Rýmařova, Národní pozemkový fond při ministerstvu zemědělství, pobočka Olomouc, přihlášky a přiděly k osídlení, Brodek u Konice, Skřípov, r. 1946, kart. 117.
- Srov. OAr Prostějov, fond MNV Brodek u Konice, kart. 9, inv. č. 38, žádosti o přiděl konfiskátů 1945—1946.
- 19 OAr Prostějov, fond MNV Brodek u Konice, kart. 10, inv. č. 38, žádosti o přiděl konfiskovaného majetku — národní správci, 1945—1946.
- 20 OAr Olomouc, prac. Litovel, fond ONV Litovel, odbor vnitřních věcí, sig. 72, opisy dekretů a ustanovení národních správců v pohraničí a na majetku osob státně nespolehlivých, 1945 až 1949.
- 21 Vzpomínky pamětníků — Anna Křížková, nar. 9. 3. 1905, Brodek u Konice č. 2, zapsáno 15. 8. 1983.
- 22 Vzpomínky pamětníků — František Novák, nar. 4. 1. 1917, Runářov č. 8, zapsáno 26. 8. 1982; Marie Doležalová, nar. 25. 9. 1913, Skřípov č. 97, zapsáno 23. 8. 1982; Miroslav Rozehnal, nar. 11. 1. 1921, Skřípov č. 92, zapsáno 23. 8. 1982; Karel Ščudla, nar. 19. 9. 1920, Brodek u Konice č. 184, zapsáno 27. 7. 1982.
- 23 Vzpomínky pamětníků — Ludvík Najbr, nar. 19. 9. 1916, Brodek u Konice č. 109, zapsáno 25. a 27. 5. 1982.
- 24 Kronika obce Skřípov, r. 1945, s. 12—16.
- 25 Kronika obce Brodek u Konice, r. 1945, s. 15—20.
- 26 Kronika obce Brodek u Konice, r. 1945, s. 15—20.
- 27 Kronika obce Skřípov, r. 1945, s. 12—16.
- 28 Kronika obce Brodek u Konice, r. 1945, s. 15—20.

Resümee

Zu irgendwelchen Problemen der Ansiedlung der ehemaligen deutschen Sprachinsel in Dražanská vrchovina (Hannahochland)

Die deutsche Sprachinsel bildeten die Dörfer Dešná (Döschna), Lhota u Konice (Öhlhütten), Runářov (Runarz), Skřípov (Wachtl) und die Marktflecken Brodek u Konice (Deutsch Brodek).

Das Leben der Einwohner beeinflussten strenges Klima und niedrige Bodenbeschaffenheit. Die meisten Einwohner hatten einen Nebenverdienst als Hausarbeiter (Weber, Schneider und Flechter der Strohschnüre) oder als Saison-

arbeiter in den Ziegeleien, in den Wäldern, zur Erntezeit, und einige von ihnen hatten auch Dauerbeschäftigung in den Lokalfabriken, in denen sie die Konfektion, die Schuhe und die Strohware erzeugten.

Nach dem Resultat der Volkszählung im Jahre 1930 lebten in diesem Gebiet 3950 Deutschen und 364 Tschechen.

Die tschechischen Vereine an der Spitze mit Národní jednota (Volkseinheit) bemühten sich um die Beeinträchtigung der deutschen Hegemonie und es wurde in Brodek u Konice die tschechische Staatsbürgerschule aufgebaut.

Im Verlauf der dreissigen Jahre sind die meisten Einwohner in den Kampf für die Zerstörung der Tschechoslowakischen Republik unter der Leitung der Henleinspartei getreten. Die Gegend von Brodek wurde zu dem annektierten Grenzgebiet erst am 25. November 1938 angeschlossen.

Die Sowjetarmee hat Brodek u Konice und andere Gemeinden am 9. und 10. Mai 1945 befreit. In den Sommermonaten des Jahres 1945 kamen die tschechischen Ansiedler, und die Verwaltungsorgane bereiteten die Realisation der Konfiskationsdekret des landwirtschaftlichen und unlandwirtschaftlichen, beweglichen und unbeweglichen Eigentums vor. Die Deutschen legten Berufungen gegen die Konfiskation ein, aber ihre Begründungen waren für die Erteilung der Ausnahme nicht genügend. Die Aussiedlung der meisten Deutschen ist ohne die störenden Momente im Jahre 1946 verlaufen.

Im Unterschied zu dem böhmischen und mährischen Grenzgebiet wurde die Gegend der deutschen Sprachinsel aus den benachbarten tschechischen Gemeinden angesiedelt. Die schlechte soziale Lage und die katastrophale Wohnungsnot brachten die Familien der mittleren und jüngeren Generation auf die beschlagnahmten Wirtschaften und Gewerbe. Sie kamen nicht in die fremde Umwelt. Manche von ihnen besuchten die tschechische Staatsbürgerschule in Brodek u Konice, arbeiteten in den lokalen Unternehmen und nahmen auch zur Zeit der Nationalitätentoleranz an den Gesellschaftsfeiern in den deutschen Gemeinden teil.

Früh nach der Befreiung und nach der Ankunft der ersten Ansiedler erwacht das kulturelle und gesellschaftliche Leben.

Die Ansiedlung der ehemaligen deutschen Sprachinsel in Dražanská vrchovina verliefte unter spezifischen Bedingungen, die die geographische Lage des Gebietes und die Interesse der tschechischen Bevölkerung aus der nahen Umgebung gestaltet haben.

Übersetzung M. Papoušek

Vítězslav Kollmann

ARCHIVNÍ INVENTÁŘ VLASTENECKÉHO SPOLKU MUZEJNÍHO V OLMOUCI

Vlastenecký spolek muzejní byl založen jako první české muzeum na Moravě v září 1883 z podnětu profesorů Slovanského gymnázia v Olomouci — Jana Havelky a Vincence Praska — archeologa MUDr. Jindřicha Wankla a konzistorního rady P. Ignáce Wurma. O rok později vzniklo významné vlastivědné periodikum — Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci, jehož prvním redakto-

rem se stal profesor Jan Havelka. Spolek se svými exponáty zúčastnil pražské národopisné výstavy r. 1895, která významně ovlivnila rozvoj českého muzejnictví. Bohaté sbírky a expozice byly postupně umístěny v ul. Křížkovského č. 12 (1884–1894), nám. Míru č. 2 (do r. 1908), pak v Kanovnické rezidenci na Wurmově ul. č. 5 (do r. 1936) a nakonec v Purkrabské ul. č. 2–4. Činnost spolku lze zhruba členit především na směr archeologický a národopisný. Materiální vybavení spolku však neodpovídalo společenským potřebám a nezlepšilo se ani po vzniku ČSR. Muzeum spolku mělo jediného placeného kustoda a odborné práce vykonávali obětaví dobrovolní pracovníci – správci jednotlivých sbírkových oddělení. Rozvoj muzea po překonání hospodářské krize v nové budově na Purkrabské ulici byl zastaven okupací, kdy část sbírek nacisté uzavřeli a převzeli do Německa (Památník národního osvobození), odkud se již nevrátily. Po osvobození nemohlo muzeum spolku odkázané na subvence stačit kulturním institucím, podílejícím se na rozvoji kultury v období budování socialismu. Časopis Vlasteneckého spolku musejního zanikl v r. 1950 a v r. 1951 došlo k rozpuštění Vlasteneckého spolku musejního, jehož sbírky byly převedeny nově zřízenému Krajskému muzeu v Olomouci.

I. **Ofední knihy:** 1. Kniha zápisů o schůzích a hromadách 1894–1902. – 2. Kniha zápisů o schůzích 1902–1913. – 3. Kniha zápisů o schůzích 1903–1927. – 4. Kniha zápisů schůzí (zápisník) 1927–1936. – 5. Kniha zápisů schůzí 1936–1938. – 6. Kniha zápisů schůzí 1938–1945. – 7. Kniha zápisů ze schůzí 1945–1949. – 8. Kniha zápisů ze schůzí 1949–1952. – 9. Kniha návštěv v muzeu spolku 1884–1889. – 10. Kniha návštěv (pamětní kniha) 1890–1898. – 11. Kniha návštěv 1898–1914. – 12. Kniha návštěv 1914–1927. – 13. Kniha návštěv (pamětní kniha) 1927–1938. – 14. Kniha návštěvníků muzea spolku 1927–1942. – 15. Kniha návštěv (pamětní kniha) 1937–1947. – 16. Kniha návštěv (pamětní kniha) 1942–1949. – 17. Kniha návštěv (pamětní kniha) 1949–1953. – 18. Podací protokol – korespondence 1927–1929. – 19. Podací protokol – korespondence 1930–1934. – 20. Podací protokol – korespondence 1932–1933. – 21. Podací protokol – korespondence 1934–1939. – 22. Kniha zápisů ze schůzí a valných hromad 1884–1894. – 23. Kniha přírůstků 1883–1890. – 24. Registrurní přehled (zápisy o výborových schůzích, pamětní knihy, přírůstkové knihy, národopisný materiál, členské a expediční spolkové knihy, záznam o půjčení předmětů aj. ve funkci lokálního katalogu). – 25. Záznam půjčených předmětů z muzea spolku 1908–1938. – 26. Pokladní kniha (příjem a vydání) 1904–1939. – 27. Pokladní kniha (příjem a vydání) 1931–1938. – 28. Index důležitých akcí a zařízení spolku. – 29. Expediční kniha 1899–1900. – 30. Index městského muzea v Olomouci 1945–1947. – 31. Členské příspěvky za léta 1914–1924. – 32. Členské příspěvky za léta 1925–1934. – 33. Kniha členů a pokladní kniha z let 1891–1901. – 34. Hlavní kniha (členské příspěvky) 1902 až 1913. – 35. Hlavní a pokladní kniha z let 1915–1938. – 36. Hlavní a pokladní kniha z let 1939 až 1952. – 37. Hlavní a pokladní kniha z let 1901–1907. – 38. Hlavní a pokladní kniha z let 1907–1915. – 39. Expediční kniha z let 1902–1911. – 40. Podací deník (došlá pošta) 1941–1942. – Lístkový katalog sbírek VSMO. – Spolkové fotografie.

II. **Spisy:** (v závorce uvedeno číslo kartonu): Agenda schůzí, výroční zprávy o činnosti 1886–1952 (1). – Subvenční řízení 1895–1951 (2). – Korespondence s muzei 1889–1951 (3). – Korespondence s jednotlivci 1892–1951 (3). – Korespondence s korporacemi 1889–1951 (4). – Pozvánky na akce pořádané korporacemi 1897–1952 (5). – Policejné cenzurní předpisy z let 1939–1940 (6). – Audience u dr. Ed. Beneše z let 1937–1945 (6). – Oslavy 50. výročí založení spolku 1933 (6). – Blahopřání a děkovné dopisy 1931–1952 (6). – Redakční agenda Časopisu VSMO 1883–1951 (7–17). – Tiskoviny VSMO (separáty, brožury, plakáty) (18). – Výstavní činnost spolku 1886–1947 (19). – Návštěvy muzea VSMO 1897–1950 (19). – Statistiky návštěv 1936–1940 (19). – Kulturně výchovná činnost 1920–1951 (19). – Agenda knihovny 1895–1952 (20). – Akce hanáckí a moravští autoři 1941–1942 (20). – Výpůjční katalog knih 1937–1938 (20). – Seznam knih VSFO (20). – Archeologická sbírka – hlášení nálezů, děkovné dopisy 1884–1953 (21). – Muzeum národního osvobození v Olomouci – korespondence 1933–1944 (22). – Seznam předmětů Muzea nár. osvobození 1934 (22). – Numismatické odd. – korespondence 1919–1937 (23). – Přírodovědná sbírka – korespondence 1896–1945 (23). – Lékařské odd. – korespondence 1946–1948 (23). – Církevní odd. – korespondence 1938–1944 (23). – Včelařské odd. – korespondence 1929–1938 (23). – Rodopisná sekce – korespondence 1937–1941 (23). – Musejní sbírky – korespondence 1937–1947 (23). – Evidence darů a pozůstalostí – korespondence 1894–1951 (23). – Korespondence s policejními orgány týkající se sbírkové činnosti za okupace 1940–1943 (23). – Koupě sbírkových předmětů – korespondence 1887–1952 (24). – Zaměstnanci VSMO – korespondence 1908–1950 (24). – Parte, kondolence členů i nečlenů (25). – Budova VSMO – plány (26). – Účetní doklady 1896–1899 (27). – Výpisy z konta

1898—1899 [27]. — Výpisy z konta 1900 [28]. — Členská kartotéka [29]. — Členská kartotéka [30]. — Výpisy z konta 1901—1903 [31]. — Účetní doklady 1904—1905 [32]. — Výpisy z konta 1904 [32]. — Výpisy z konta 1906—1907 [33]. — Výpisy z konta 1907—1908 [34]. — Účetní doklady 1907—1908 [34]. — Výpisy z konta 1909—1910 [35]. — Účetní doklady 1910 [35]. — Výpisy z konta 1910/2 [36]. — Výpisy z konta 1911/1—2 [36]. — Účetní doklady 1911 [36]. — Výpisy z konta 1911/3 [37]. — Výpisy z konta 1912/1—2 [37]. — Účetní doklady 1912 [37]. — Výpisy z konta 1912/3 [38]. — Výpisy z konta 1913 [38]. — Účetní doklady 1913 [38]. — Účetní doklady 1915 [39]. — Výpisy z konta 1915 [39]. — Výpisy z konta 1916/1 [39]. — Výpisy z konta 1914 [40]. — Účetní doklady 1914 [40]. — Výpisy z konta 1916 [41]. — Výpisy z konta 1917 [41]. — Účetní doklady 1916 [41]. — Účetní doklady 1917 [41]. — Odběrní knížka pro papírnictví 1917 [41]. — Výpisy z konta 1919 [42]. — Knižka drobných vydání F. Kováře 1919 [42]. — Účetní doklady 1919 [42]. — Účetní doklady 1920 [42]. — Účetní doklady 1921 [42]. — Účetní doklady 1924 [43]. — Účetní doklady 1925 [43]. — Účetní doklady 1926 [44]. — Účetní doklady 1927 [44]. — Účetní doklady 1928 [45]. — Účetní doklady 1929 [45]. — Účetní doklady 1930 [46]. — Účetní doklady 1931 [46]. — Účetní doklady 1932 [46]. — Sešit „Dary“ 1933 [47]. — Účetní doklady 1933 [47]. — Účetní doklady 1934 [47]. — Účetní doklady 1935 [48]. — Účetní doklady 1936 [48]. — Účetní doklady 1937/3 [49]. — Účetní doklady 1938 [49]. — Účetní doklady 1939 [50]. — Účetní doklady 1940 [50]. — Účetní doklady 1941 [51]. — Účetní doklady 1942 [51]. — Účetní doklady 1943 [52]. — Účetní doklady 1944 [52]. — Účetní doklady 1945 [52]. — Účetní doklady 1946 [53]. — Účetní doklady 1947 [53]. — Účetní doklady 1948 [54]. — Účetní doklady 1949 [54]. — Účetní doklady 1950 [55]. — Účetní doklady 1951 [55]. — Doklady po likvidaci spolku 1952 [55]. — Kniha poštovního 1941—1952 [55]. — Kniha vstupního 1937 až 1952 [55]. — Deník 1939—1952 [55]. — Kniha darů a příspěvků 1894—1899 [55]. — Kniha darů 1927—1934 [55]. — Pokladní kniha 1883—1899 [56]. — Kniha „Stavební fond“ 1896—1917 [56]. — Ukázky spolkových tiskopisů [56]. — Etikety a označení místností starých expozic [56]. — Štočky z jednotlivých odd. muzea [57]. — Novinový archiv spolku 1888—1952 [57]. — Novinový archiv spolku 1888—1952 [58]. — Varia [59]. — Varia [60].

Poznámka: úřední knihy, lístkový katalog sbírek a spolkové fotografie jsou uloženy ve skříňce Ar 6, ostatní spisy v kartonech — dep. 29.

Literatura:

- Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci, (1883—1950). Bartočka, Rostislav: První hanácké muzeum. Olomouc, 1945, 14 s.
 Burian, Václav: Na okraj práce odboru věd o společnosti ve SLUKO. K převzetí sbírek VSMO do SLUKO.] Zprávy SLUKO, 1953, č. 28, s. 2—4.
 Členstvu Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci. [Zpráva o rozhodnutí věnovat Krajskému muzeu v Olomouci veškeré sbírky a majetek VSMO.] Zprávy SLUKO, 1952, č. 8, s. 2—5.
 Kanyza, Jaroslav: Vědě a vlasti. [Vzpomínka k 70. výročí založení VSMO]. Zprávy SLUKO, 1953, č. 29, s. 1—2.
 Písková, Milada: Dokument k činnosti VSMO v době okupace. [Korespondence VSMO s A. Trusovem.] Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, č. 182, s. 12—14.
 Skutil, Josef: Bibliografie časopisu Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci. [K bibliografickému soupisu 59 ročníků časopisu.] Zprávy KVM Olomouc, 1957, č. 75, s. 135—136.
 Skutil, Jan: Z archivu Krajského vlastivědného muzea v Olomouci. [O literárních pozůstatcích zakladatelů VSMO]. Zprávy KVM Olomouc, 1956, č. 61, s. 67—72.
 Skutil, Jan: Jiných Wankel a počátky Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci. Sborník Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci, Olomouc, VSMO 1973, s. 95—97.
 Stodvacetpět let olomouckého muzejnictví. Sborník Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci, Olomouc, VSMO 1973, s. 96—106.

SDĚLENÍ

● Medaile Flora Olomouc

Při práci na soupise medailérských památek našeho regionu, prováděném olomouckou pobočkou ČSN, se občas vynoří z dávné minulosti drobná, leč cenná medailérská díla, která unikla pozornosti i několika generací vždy aktivních olomouckých numismatiků. O to větší překvapení nám však skýtá současnost: jako příklad bych uvedl velmi zevrubně zdokumentované medaile olomouckých květinových výstav Flora¹ na jedné straně, na druhé pak v Olomouci téměř neznámé medaile akad. sochaře Josefa Špačka z Prahy (absolvent AVU u doc. Bradáčka).

Josef Špaček se věnuje především lité medaili z klasických materiálů (cín, bronz, stříbro) značně uvolněné formy, experimentující do té míry, že pojem medaile není schopen jeho tvorbu postihnout v plném rozsahu. Snad nejvýstižnější termín nalezl pro tuto svébytnou oblast medailérské práce akceptující i třetí rozměr prostoru, v současné době i ve světovém trendu jev již ne příliš objevený, stále však poutající pozornost s rozpornými hodnotícími hledisky, doc. Zdeněk Přikryl, který k pojmům medaile, plaketa a medailon přiřadil termín medaile-objekt.² Špačkovy dílo se svým osobitým pojetím zařadilo do širokého kontextu soudobého českého medailérství, pravidelně je zastoupeno na celostátních výstavách i na výstavách FIDEM. Špaček vytváří portrétní medaile (Fidel Castro, El Greco), především však reaguje na významné události našich dnů, k nimž přistupuje značně nekonvenčně, neusiluje o formální obsahovou sdělnost vyjádřenou realistickým záznamem, ale spíše se opírá o city, představivost a fantazii adresáta díla. Za všechny jmenujme medaile Orenburg, Průhonice ČSAV, Pražské jaro, Otevírání studánek, Piešťanské hudobné leto, Mezinárodní rok dítěte, Huáscarán — na paměť tragického skonu čs. expedice horolezců v Peru atd. K nim můžeme přiřadit i medaili Flora Olomouc 1972. Existují čtyři exempláře: originál vlastní autor, druhý je v majetku sbírky medailí wroclavské galerie, třetí ve sbírce pražské Národní galerie a poslední byla získána nákupem ministerstva kultury a společně s dalšími čtyřmi Špačkovými medaillemi se nachází ve sbírce olomoucké Oblastní galerie výtvarného umění. V letech 1973 a 1974 vznikly pak další repliky této zajímavé medaile; má značně nepravidelný tvar střídající prvky pravidelné s neorganickým nakupením hmoty, v celé ploše je umístěn třířádkový nápis Flora/Olomouc/1972, jako materiál byl použit cín.

Květoslav Growka

P o z n á m k y :

1 Např. Pospíšil, R.: Medaile Rudolfa Doležala. Medaile 1975/2, str. 33—37.

2 Poznámky k problematice tvorby, vývoje a sběratelství medailí. In: Cesty k výtvarnému umění. Praha, 1980, str. 95—105.

● Terče ostrostřelců ve Šternberku

Vedle početné řady olomouckých terčů je uložena ve sbírkách KVMO (oddělení militarií) malá kolekce terčů ze Šternberka. Představuje nepochybně jen zlomek původního počtu, který narůstal od vzniku ostrostřelecké společnosti r. 1706; z historie této privilegované organizace je známo, že roku 1840 došlo k úpravě stanov a roku 1845 k výstavbě nové střelnice,¹ v níž se terče postupně hromadily. Provedeme-li dnes bilanci těchto památek, docházíme k počtu sotva jedné desítky terčů, které lze popsat.

Náš výčet můžeme zahájit teprve terčem z roku 1816, který zobrazuje šternberskou Horní bránu s pivovarem a je znám pouze z fotografie E. Augustina, reprodukované ve Stiefových dějinách Šternberka.² Jiný ikonograficky významný terč zpodobňuje šternberský hrad, v jehož sbírkách je také uložen.³

Z řady osmi terčů z původní sbírkové podstaty šternberského muzea (nyní v KVMO) je zřejmě nejstarší empirický portrét,⁴ provedený ne příliš rutinovaným malířem, který ukryl ruce zobrazené ženy do částí oděvu. S poněkud vyšší akribií je podána na obdobném nedatovaném terči postava Viléma Tella.⁵

Skupina dalších pěti terčů vytváří určitý celek tím, že jejich náměty se vztahují k císařské rodině. Terč z roku 1879⁶ vznikl na paměť stříbrné svatby císařských manželů, jeho hlavním motivem je alianční znak pod stanem, dva vínky a dva prsteny navléknuté na pažích dvojice andílků. Další terčová tabule z roku 1885⁷ k oslavě 55. narozenin císaře má ve střední části císařského orla, okraj kruhu vepsaného do čtverce lemuje dubová a vavřínová větev. Na listech je uvedeno celkem 45 jmen ostrostřelců, další tři jména nejvyšších činníků

v čele se střeleckým komisařem a starostou města dr. Nohou, pokračují pod panovníckým symbolem. Do značné míry obdobnou koncepci má další terč ke 40. výročí vlády.⁸ Pro změnu se císařský orlůk vznášej nad horou se šesticípou hvězdou, symbolizující město Šternberk a obvod uzavírá dvacet znaků zemí sdružených pod habsburským žezlem.

Dostí podivná tematika je aplikována na slavnostním terči ke zřízení pomníku císaře Josefa II. z r. 1897,⁹ k jehož skutečnému odhalení došlo v zahradě střelnice až 1. srpna následujícího roku.¹⁰ Terč zobrazuje vítězného Rudolfa s družinou nad mrtvolou Přemysla Otakara II. po bitvě na Moravském Poli (u Suchých Krut) 26. srpna 1278.

Josefův pomník byl tedy odhalen v roce padesátého vládařského jubilea Františka Josefa. Oslavný terč k této příležitosti¹¹ pokrývá opět císařský znak držej dvěma gryfy s latinskou devízou a příležitostným německým textem na páskách.

Radu uzavírá obdélný terč s romantickou malbou antického bojovníka.¹² Můžeme tedy hovořit o skrovných zbytcích kdysi jistě početné kolekce terčů šternberských privilegovaných ostrostřelců, která představuje dvě dosti výrazné skupiny z první a poslední třetiny devatenáctého století.

Václav Burian

Poznámky:

1 Stief, W.: Geschichte der Stadt Sternberg in Mähren. Thayngen-Schaffhausen 1934, str. 333.

2 Tamt., tab. XIX mezi str. 208/209.

3 Hrad Šternberk, inv. č. 747.

4 Krajské vlastivědné muzeum Olomouc, č. i. V-3285.

5 Ibid., V-3280.

6 Ibid., V-3281.

7 Ibid., V-3284.

8 Ibid., V-3283.

9 Ibid., V-3286.

10 Stief, str. 365.

11 KVMO, č. i. V-3281.

12 Ibid., V-3287.

● Ještě k publikaci „Terče olomouckých ostrostřelců“

Jak bylo zmíněno v poznámce²⁷ uvedené knihy,¹ provedl první muzejní evidenci této kolekce v r. 1942 akad. malíř Rudolf Michalik, který použil při pořádání staršího soupisu. Z této pomůcky byl v době zpracování „Terčů“ znám toliko jeden svazek, uložený ve sbírkách militarií KVMO.² Teprve v době, kdy kniha už vyšla, bylo v archivu muzea³ objeveno dalších pět svazků, z nichž je možno vytěžit řadu pozoruhodných poznatků o původním rozmístění terčů v objektu střelnice a také o kusech dnes ztracených.

Původního soupisu terčů se podjal v roce 1898 dr. Viktor Neugebauer, penzionovaný lékař vojenského námořnictva (Linienschiffarzt, tj. hodnost dnešního kapitána). MUDr. Neugebauer tehdy bydlel na Mořickém náměstí č. 4 a měl k městským ostrostřelcům velmi blízký vztah.⁴

Neugebauer postupoval v evidenci podle prostorových celků a sledu rozvěšených terčů. Vlastní metoda jeho práce byla taková, že v seznamu na liché stránce uvedl datum, heslovou charakteristiku terče, transkripci textů (ne vždy důslednou), případně stručný popis, na protější levé stránce připojoval historické vysvětlivky a poznámky. Jednotlivé záznamy byly číslovány a shodným číslem na kartonu byl opatřen při dolním okraji každý evidovaný terč.⁵ Jeho práce byla uzavřena roku 1905 (poslední evidovaný terč k výročí Friedricha Schillera); zela ovšem mnohými mezerami (asi 20 terčů), vynechané kusy lze podrobněji ověřit v tištěném katalogu.⁶

Originály Neugebauerových inventářů tvoří dva svazky 17×20,5 cm v polo-

plátěné vazbě, linkované (podle komerčních nálepek zakoupené v papírnictví Maxe Spausty na Horním náměstí č. 14).

První svazek⁷ s titulem na štítku SCHEIBENHALLE + KATALOG obsahuje seznam terčů umístěných v prostoru tzv. rotundy, psaný autorovou rukou perem, ke konci fialovou tužkou, místy je doplněn ručním tiskem. Pracovní poznámky tužkou připsal R. Michalik.

Druhý Neugebauerův podobný sešit⁸ má titul Ehren-Saal & Kammern + SCHEIBEN-KATALOG a sestává ze tří částí: 1. Scheiben des Ehren-Saals, 2. In der Gewehr-Kammer u. Vorkammer sind noch folgende Scheiben aufbewahrt, 3. Scheiben der Schiess-Halle. Rovněž zde převažuje autorův rukopis s dalšími kombinacemi.

K prvnímu svazku existují ještě dva opisy nesoucí variabilní titul SCHEIBENHALLE..., provedené ruční tiskárničkou; první⁹ má vysvětlivky psané dr. Neugebauerem, druhý exemplář¹⁰ je obdobný, přípisů jsou však provedeny kaligraficky neznámou rukou. Svazku použil R. Michalik při inventarizaci terčů, jak svědčí četné doplňky a údaje psané tužkou.

Druhý původní Neugebauerův svazek byl v duplikátu rozepsán do samostatných sešitů podle zmíněných oddílů, z nichž se dochoval první¹¹ a třetí.¹² Jsou opět rozmnoženy ruční tiskárnou s ojedinělými doplňky dr. Neugebauera a hojnými přípisů akad. mal. Michalika.

Z dochovaného souboru je tedy zřejmá snaha o dosti pracné rozmnožení inventáře v dnes neznámém počtu exemplářů.

Srovnáním s uvedenými původními soupisy tedy můžeme nabýt o rozmístění terčů následující představu (uvedena jsou čísla podle publikovaného katalogu):

Rotunda — terčová hala: 1—3, 5—7, 10—12, 14—32, 34—38, 40, 42, 44—46, 51, 52, 54—56, 58, 60, 64, 66—69, 72—76, 80, 81, 83, 85, 87—92, 94—97, 100—103, 107—110, 113, 114, 117, 119, 120, 125, 126, 129, 131, 133, 134, 136, 137, 139, 142, 144—148, 150—152, 154—157, 159—161, 163, 165, 167, 170, 173, 175, 176, 178, 180, 181.

Čestný sál: 8, 9, 50, 53, 59, 61, 62, 70, 79, 82, 84, 86, 93, 98, 99, 104, 105, 111, 112, 116, 124, 128, 138, 140, 141, 149, 153, 169.

Střelecká hala: 4, 13, 33, 39, 41, 43, 47, 65, 130, 122, 168.

Zbrojní komora a předkomora: 48, 49, 57, 63, 78.

Ztrácíme ovšem informace o rozmístění terčů Neugebauerem opomenutých. Některé z nich lze identifikovat podle fotografie interiéru rotundy z r. 1903.¹³ O terčích mladšího data, počínajících číslem 182, ovšem postrádáme jakékoli lokační údaje.

Druhým kladem Neugebauerova soupisu je možnost zjištění ztrát, k nimž došlo v letech mezi jeho prací a převzetím do muzejních sbírek. Celkem lze zaznamenat úbytek 15 terčů. Z galérie v rotundě postrádáme jistě pozoruhodný terč z r. 1861 na Říjnový diplom 1860. Ze skladu zbraní dále postrádáme terče z let 1797 (Triumfální brána), dále z r. 1834, který patrně oslavoval velitele pevnosti Radeckého, obdobně zmizel terč z následujícího roku na oslavu 50. služebního jubilea podmaršálka Josefa sv. p. Lauera a terč z r. 1840 na oslavu W. S. Největší úbytek zjišťujeme ve střelecké hale: terč Partie karet z r. 1727, žertovný námět z r. 1762, pamětní terč radního Augustina Wiesnera z Lerchenschwungu, terč se zbrojířem z r. 1813, dva nedatované terče (Myslivec střílející na letícího ptáka, Naděje), terč A. Heinze z r. 1878 a dva důstojnické terče pěšího pluku č. 100 z let 1886 a 1887.¹⁴

Václav Burian

Poznámky:

¹ Burian, V.: Terče olomouckých ostrostřelců. Krajské vlastivědné muzeum v Olomouci, společenské vědy, práce č. 32. Olomouc 1982, s. 9.

2 Tamt., s. 76.

3 Do archivu byly předány z ústavní knihovny, kde je evidenčně zpracoval r. 1952 Zd. Flejberk.

4 Podle razítka na prvním svazku. Později měl být v Alejní ulici č. 9 (Adress-Buch d. kgl. Hauptst. Olmütz 1909, 171). R. 1903 věnoval ostrostřelcům pohár (srov. Burian: Terče, s. 20; v příjmení tisková chyba).

5 Na některých terčích se toto označení dochovalo dosud.

6 71, 77, 106, 115, 118, 121, 123, 132, 135, 146, 158, 162, 164, 166, 171, 172, 174, 177, 179.

7 Z osobního majetku dr. N., titul. strana nese jeho razítko s adresou. KVMO I-178/3.

8 Původ obdobný. Archiv d. Olmützer Schützengesellschaft Nr. XV. KVMO I-178/2.

9 KVMO I-178/1.

10 Archiv d. Olmützer Schützengesellschaft Nr. XII. KVMO I-178/5.

11 AdOSch Nr. XIII. KVMO I-178/4.

12 AdOSch Nr. XIV. KVMO V-2502.

13 Viz Terče ol. ostrostř., obr. 17.

14 Je překvapivé, že existují i soukromí sběratelé terčů, viz Círk l, J.: Sběratelství lidové. n: Sběratelství. Praha 1983, s. 27–28.

Vyobrazení na obálce:

1. Medaille Flora Olomouc 1973 (Josef Špaček). Snímek Pavel Paul.
(K. Growka, Medaille Flora Olomouc)
2. Šternberk, střelecký terč z r. 1897 na zřízení pomníku Josefa II.
3. Šternberk, střelecký terč na 40. let vlády Františka Josefa I., 1888.
4. Střelecký terč s podobou Viléma Tella. Snímky Jaroslav Juryšek.
(V. Burian, Terče ostrostřelců ve Šternberku)

OBSAH

ČLÁNKY: R. Híkl, Zlaté ražby českých panovníků, 1. — J. Dopita, Moravský (?) nálezní drobných mincí z třicetileté války, 5. — V. Burian, K neznámému nálezu mincí v Rychtářově a akviziční činnosti zámecké numismatické sbírky v Kroměříži, 9. — V. Burian, Pamětní medaile první hospodářské výstavy v Olomouci roku 1864, 12. — V. Burian, Poznámky k olomoucké medaili R. M. Lichnowského z r. 1871, 15. — M. Melzer, K některým problémům osídlení bývalého německého jazykového ostrova na Dražanské vrchovině, 18. — V. Kollmann, Archivní inventář Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci, 26. — SDĚLENÍ: K. Growka, Medaille Flora Olomouc, 28. — V. Burian, Terče ostrostřelců ve Šternberku, 29. — V. Burian, Ještě k publikaci „Terče olomouckých ostrostřelců“, 30.

Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci č. 230.

Vydalo Krajské vlastivědné muzeum v Olomouci, nám. Republiky 5/6

Odpovědný redaktor dr. Vlastimil Tlusták

Vytiskly Moravské tiskařské závody, n. p., závod 11, tř. Lidových milic č. 5, Olomouc

Rukopis odevzdán do tisku 17. 5. 1984

Reg. zn. RM 134

